

**Міністерство освіти і науки України
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка**

Історичний факультет
Кафедра історії України, археології та спеціальних галузей історичних наук

Курсова робота

**«УКРАЇНСЬКА ВІЙСЬКОВА ОРГАНІЗАЦІЯ: ВІД ВІЙНИ ДО
ПІДПІЛЛЯ (1920-1929 РР.)»**

Спеціальність 014.03 Середня освіта (Історія)
Освітня програма «Середня освіта (Історія)»

Здобувача вищої освіти
за першим (бакалаврським) 4 року навчання
групи СОІ-41 спеціальності 014.03 Середня освіта (Історія)
освітньої програми «Історія»
Мельника Сергія Михайловича
Керівник: кандидат історичних наук, доцент Лаврін Т. В.
Національна шкала: _____
Кількість балів: ____ Оцінка: ЄКТС ____

Члени комісії: _____ (прізвище та ініціали)
_____ (прізвище та ініціали)
_____ (прізвище та ініціали)

Тернопіль 2026

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ІСТОРІОГРАФІЯ ТА ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА ДОСЛІДЖЕННЯ	8
1.1 Джерельна база дослідження.....	8
1.2 Історіографія питання	15
РОЗДІЛ 2. ЗАРОДЖЕННЯ УВО В УМОВАХ РОЗПОРОШЕННЯ УКРАЇНСЬКИХ ЗБРОЙНИХ СИЛ (1920–1922)	19
2.1 Підгрунття та процес зародження УВО	19
2.2 Командний склад Української Військової Організації	25
РОЗДІЛ 3. ДІЯЛЬНІСТЬ УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙСЬКОВОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ	32
3.1 УВО і тактика пасивного опору (липень 1920 – березень 1923 рр.).....	32
3.2 Перехід до активного збройного спротиву та трансформація організації (весна 1923 – лютий 1929 рр.).....	35
РОЗДІЛ 4. ІНТЕГРАЦІЯ МАТЕРІАЛУ ПРО УВО (1920–1929 РР.) В ОСВІТНІЙ ПРОЦЕС.....	51
4.1 Педагогічний потенціал та компетентнісне забезпечення теми у навчальному процесі.....	51
4.2 Забезпечення навчального процесу: завдання, матеріали та компетентнісні орієнтири.....	54
ВИСНОВКИ	58
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	61

ВСТУП

Актуальність теми. Дослідження діяльності Української Військової Організації (УВО) у 1920–1929 роках є важливим для розуміння механізмів трансформації національно-визвольного руху в умовах поразки визвольних змагань 1917–1921 рр., геополітичного поділу українських земель та встановлення окупаційних режимів. Аналіз цієї проблематики сприяє формуванню у майбутніх учителів історії здатності розглядати підпільну боротьбу не як ізольоване явище, а як логічне продовження військових традицій УНР та УГА, розкривати еволюцію тактики від регулярних бойових дій до конспіративної діяльності, критично оцінювати ідеологізовані радянські підходи та сучасні об’єктивні інтерпретації цієї епохи.

Дослідження дозволяє розвивати професійно значущі компетентності, зокрема уміння працювати з різномірними першоджерелами (архівними справами польської поліції та судів, мемуарами учасників подій, публіцистикою Є. Коновальця, наказами та інструкціями організації), реконструювати організаційну структуру УВО, прослідковувати кадрову спадкоємність між Січовими Стрільцями та молодим поколінням націоналістів. Тема має прикладний потенціал у викладанні історії України в закладах середньої освіти, оскільки допомагає учням усвідомити складність геополітичної ситуації міжвоєнного періоду, ціну жертвності борців за незалежність, а також формувати в них навички критичного мислення, патріотизму та розуміння тяглості української державницької традиції. Отже, дослідження поєднує наукову значущість із практичною цінністю для підготовки майбутнього педагога-історика.

Об’єкт дослідження – Українська Військова Організація та процес її трансформації від регулярних військових формувань до конспіративної підпільної структури як цілісний військово-політичний, організаційний та ідеологічний феномен національно-визвольної боротьби українців у 1920–1929 рр.

Предмет дослідження – процес становлення, організаційно-структурна трансформація та тактична еволюція Української Військової Організації від регулярних військових формувань до конспіративної підпільної мережі в умовах поразки визвольних змагань та польської окупації західноукраїнських земель (1920–1929 рр.).

Мета дослідження – проаналізувати процес трансформації Української військової організації від регулярних збройних формувань до підпільної структури в умовах окупації західноукраїнських земель у 1920–1929 рр., дослідити організаційну структуру, командний склад, тактико-стратегічні засади діяльності УВО, еволюцію форм і методів боротьби (від пасивного опору до активного збройного спротиву), виявити вплив політичних, соціальних та економічних чинників на діяльність організації, а також визначити можливості використання результатів дослідження у навчально-виховному процесі закладів загальної середньої та вищої освіти для формування в учнівської та студентської молоді національно-патріотичної свідомості, поваги до історичної спадщини України та розуміння складних процесів національно-визвольної боротьби українського народу у міжвоєнний період.

Основними завданнями нашого дослідження є:

1. Проаналізувати історіографію та джерельну базу дослідження діяльності Української Військової Організації 1920-1929 рр., визначити основні наукові підходи та ступінь вивченості цієї проблематики.
2. З'ясувати передумови та процес зародження УВО в умовах розпорошення українських збройних сил після поразки визвольних змагань 1917-1920 рр., охарактеризувати організаційні засади та командний склад організації.
3. Дослідити структуру та систему управління Української Військової Організації, визначити роль Начальної Команди та крайових структур у координації підпільної діяльності.

4. Проаналізувати тактику пасивного опору УВО (липень 1920 – березень 1923 рр.), зокрема бойкоти, пропагандистську діяльність та ідеологічно-виховну роботу серед населення західноукраїнських земель.
5. Охарактеризувати перехід УВО до активного збройного спротиву (весна 1923 – лютий 1929 рр.), дослідити форми терористичної діяльності та процес трансформації організації, що завершився створенням ОУН.

Методологічною основою дослідження є принципи історизму, науковості, об'єктивності, системності та проблемно-хронологічного підходу, що дозволяють розглядати Українську військову організацію як складну військово-політичну структуру, враховуючи її організаційну побудову, тактико-стратегічні засади діяльності та трансформацію від легальних збройних формувань до підпільної організації в умовах політико-правового бездержав'я українського народу 1920-х рр.

У роботі використано такі підходи та методи:

- історико-генетичний та хронологічний – для відстеження процесу трансформації Української Військової Організації від моменту її заснування в умовах розпорошення українських збройних сил (1920 р.) до переходу у глибоке підпілля, аналізу етапів еволюції організації, зміни її структури, тактики боротьби та ідеологічних засад у період 1920–1929 рр.;
- джерелознавчий та критико-аналітичний – для комплексного опрацювання архівних документів, мемуарної літератури, підпільної преси, інструкцій та наказів УВО, їхньої верифікації, виявлення достовірної інформації та усунення ідеологічних упереджень радянської та польської історіографії;
- проблемно-хронологічний – для дослідження окремих аспектів діяльності УВО (створення організації, командний склад, тактика боротьби, трансформація у кінці 1920-х рр.) у хронологічній послідовності, що дозволяє простежити причинно-наслідкові зв'язки між зовнішньополітичними обставинами та внутрішньою еволюцією організації;

- історико-біографічний – для аналізу ролі особистостей у створенні та діяльності УВО, зокрема Євгена Коновальця та інших провідних діячів організації, їхнього впливу на формування стратегії та тактики національно-визвольної боротьби;
- системний підхід – для розгляду УВО як складової частини українського визвольного руху міжвоєнного періоду, виявлення взаємозв'язків між військовою, політичною та ідеологічною діяльністю організації, її місця у загальноукраїнському контексті боротьби за державну незалежність.

Застосування зазначених методологічних засад забезпечує комплексність, об'єктивність і наукову обґрунтованість дослідження, дозволяючи всебічно розкрити процес трансформації Української Військової Організації від регулярних військових формувань до підпільної структури в умовах міжвоєнного періоду.

Хронологічні рамки дослідження охоплюють період від липня 1920 року, коли в умовах розпорошення українських збройних сил після поразки визвольних змагань 1917–1921 рр. та геополітичного поділу українських етнічних земель між сусідніми державами розпочався процес консолідації розрізнених військових кадрів у перші підпільні структури, до лютого 1929 року, коли відбувся Конгрес Українських Націоналістів у Відні, що ознаменував інституційну трансформацію УВО в Організацію Українських Націоналістів та перехід від вузьковійськової конспіративної моделі до масового політично-ідеологічного руху.

Наукова новизна роботи полягає у вперше здійсненому системному аналізі діяльності УВО як перехідної ланки між регулярними арміями визвольних змагань та міжвоєнним підпіллям. На основі нововведених до наукового обігу архівних матеріалів простежено трансформацію організації від об'єднання ветеранів до структурованої підпільної мережі, що поєднувала військові, політичні та розвідувальні функції в умовах польської окупації. Вперше комплексно досліджено адаптацію УВО до нелегального існування, еволюцію її тактики від пасивного спротиву до збройних акцій, взаємодію з

іншими українськими політичними силами та розвідками сусідніх держав, а також роль організації у збереженні державницької традиції й підготовці кадрів для подальшої визвольної боротьби.

Практичне значення отриманих результатів полягає у можливості їх впровадження в навчально-виховний процес закладів загальної середньої та вищої освіти. Матеріали дослідження доцільно використовувати при підготовці лекційних та практичних занять з історії України, зокрема під час вивчення національно-визвольного руху міжвоєнного періоду та трансформації збройного опору УВО. Отримані висновки стануть основою для розробки навчально-методичних посібників, дидактичних матеріалів та спецкурсів, спрямованих на формування історичного мислення, громадянської позиції та патріотичних почуттів учнівської й студентської молоді. Окремі аспекти роботи можуть бути застосовані під час позакласних заходів, наукових конференцій, краєзнавчих проєктів та в музейній експозиційній діяльності, що сприятиме популяризації пам'яті про боротьбу українців за незалежність у ХХ ст.

Робота складається зі вступу, чотирьох розділів, загальних висновків та списку використаних джерел. Загальний обсяг роботи – 68 сторінок, основний зміст викладено на 60 сторінках. Список використаних джерел містить 159 позицій.

РОЗДІЛ 1. ІСТОРІОГРАФІЯ ТА ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА ДОСЛІДЖЕННЯ

1.1 Джерельна база дослідження

Питання діяльності Української Військової Організації 1920-1929 років та її внеску у здобуття незалежності України у сучасній джерелознавчій та історіографічній українській науці ще до кінця нез'ясовані. Такий фактор можна пояснити як об'єктивними, так і суб'єктивними причинами, а саме,

- донедавна засекреченість архівів Української Військової Організації як одного з основних чинників об'єктивного дослідження даної проблематики;
- свідоме замовчування і перекручення радянською владою національно-визвольного характеру і боротьби Української Військової Організації;
- цілеспрямоване насадження українському населенню ненависті і осуду щодо визначних діячів Української Військової Організації й згодом Організації Українських Націоналістів, що, відповідно, негативно впливало на формування громадської думки про українських націоналістів – як небезпечних убивць, зрадників, вислужників західно-європейських та американських розвідок;
- розпорошеність по цілому світу документального та джерельного фондів Української Військової Організації у різних архівах і приватних збірках;
- мовний чинник, значна частина матеріалів про Українську Військову Організацію на польській, німецькій, чеській мовах;

Потрібно наголосити, що джерельна база діяльності Української Військової Організації 1920 – 1929 років доволі добре опрацьована. Основу архівних джерел, використаних нами у роботі, склали опубліковані документи недавніх спецфондів Центрального Державного Історичного Архіву України у Львові (ЦДІА України у Львові), Державного Архіву Тернопільської області (ДАТО) та Державного Архіву Львівської області (ДАЛО).

Використані нами архівні джерела можна умовно розділити на три групи:

1. Українські джерела (політичні програми та постанови конференцій Української Військової Організації, відозви, меморандуми, інструкції Української Військової Організації, оглядові реферати суспільно-політичного, громадського життя як українських земель, так і західно-європейських держав, статті чільних діячів Української Військової Організації).
2. Польські документи (звіти відповідних відділів Польської Поліції у Східній Галичині, розпорядження, накази, доручення польських державних службовців до підлеглих, донесення польської розвідки та конфідентів, інформаторів про задуми, дії Української Військової Організації; судові справи, протоколи допитів членів і керівників Української Військової Організації, переписка (листувальна) між польськими цивільними та силовими установами).
3. Пресові видання (українські, польські) періоду від 1920 до 1929 років (часописи «Сурма», «Український Скиталець»).

Власне, архівні джерела можна ще умовно розділити на тематичні блоки. Перший з них – слідчі матеріали. Значна їх кількість знаходиться у ЦДІА України у Львові. Фонд 205, розсекречений, опис 1, має назву, «Прокурор апеляційного суду, м. Львів». Він охоплює наступні справи, «Донесення прокурора окружного суду в Бережанах про хід розслідування справи адвоката Бемка Володимира, звинуваченого у приналежності до УВО, націоналістичній агітації та іншій антипольській діяльності. 1920 – 1922» [140]. «Розслідування по звинуваченню Федака Степана, Штика Франца, Паліїва Дмитра та інших у замаху на життя маршала Юзефа Пілсудського і Львівського воєводи Казимира Грабовського. 1921 – 1930» [111]. «Розслідування про притягнення до судової відповідальності осіб, звинувачених в приналежності до УВО в Стрийському повіті. 1922 – 1923». Том 1 [109]. Том 2 [110].

«Донесення прокурорів окружних судів про розслідування і порушення карних справ проти осіб, звинувачених у приналежності до УВО та антипольській діяльності. 1922» [112]. «Розслідування у звинуваченні студента Ольшанського Теофіла в замаху на Президента Польщі Станіслава Войцеховського. 1924 – 1927» [115]. «Розслідування у звинуваченні жителя міста Львова Штейгера Станіслава в замаху на Президента Польщі Станіслава Войцеховського. 1924». Том 1 [116]. 1925. Том 2 [117]. Том 3 [118]. 1926. Том 4 [119]. Том 5 [120].

«Розслідування про притягнення до судової відповідальності осіб, звинувачених у приналежності до УВО у м. Львові. 1925 – 1928» [156]. «Листування з Міністерством юстиції у Варшаві і прокурором окружного суду у Львові про розслідування звинувачених Маруняка Миколи, Поляка Григорія та ін., у вбивстві куратора Львівського шкільного округу Станіслава Собінського і приналежності до УВО 1926 – 1927» [121]. «Звинувачувальний висновок у справі Лупула Володимира, Паславського Івана, Бігуна Миколи та ін. у приналежності до УВО і здійсненні терористичних актів. 1926» [141].

«Звинувачення і листування у справі Атаманчука Василя, Вербицьких Ігора і Михайла та інших у вбивстві куратора Львівського шкільного округу Станіслава Собінського і приналежності до УВО 1927 – 1929» [122]. «Розслідування з приводу звинувачення жителів м. Львова Сушка Романа, Гнатевича Богдана та інших у приналежності до УВО 1928 – 1929» [123]. «Звинувачувальний висновок щодо приналежності в УВО студента Стайкевича Петра у Львові. 1928 – 1929» [124].

«Розслідування у звинуваченні жителів с. Верб'яж Сокальського повіту Покидька Володимира, Шимка Григорія та інших приналежних до УВО, й здійсненні терористичних актів. 1929» [129]. «Донесення прокурорів окружних судів про порушення і розслідування кримінальних справ проти осіб, звинувачених у приналежності до УВО і антипольській діяльності. 1928 – 1930» [126]. «Розслідування у звинуваченні членів УВО Мирона

Володимира, Качмарського Євгена, Ординця Володимира та інших в нападі на пошту у Львові. 1928 – 1929» [125].

«Розслідування у звинуваченні Майковського Богдана, Багрія Івана та інших у приналежності до УВО в м. Тернополі і активній участі в її діяльності. 1929 – 1930» [130]. «Розслідування у звинуваченні жителів м. Стрия Огородника Костя, Гошовського Юліана, Новицького Степана та інших у розповсюдженні листівок УВО 1928 – 1929» [126]. «Звинувачувальний висновок і листування у справі жителя с. Стецова Снятинського повіту Печенюка Дмитра у розповсюдженні листівок УВО 1928 – 1929» [127].

Як відомо, Українська Військова Організація офіційно існувала до 1929 року (до Конгресу Українських Націоналістів), до постанови ОУН. Тому, якщо справа заводилась у 1926 чи 1927 або 1928, то вона могла тягнутись кілька років. Зустрічається багато справ, тривалість яких виходить за рамки 1929 року.

«Розслідування у звинуваченні жителів м. Любін Великий, греко-католицького священника о. Романа Фединського, Фединського Івана і Ботейка Івана в приналежності до УВО 1929 – 1930» [131]. «Донесення прокурорів окружних судів про порушення кримінальних справ проти греко-католицьких священників, звинувачених у громадських виступах антипольського характеру за завданням УВО 1929 – 1934» [134]. «Звинувачувальний акт студентки Кравців Марії, вчительки Чиж Марії та інших у приналежності і активній діяльності на користь УВО у Львові й інших місцевостях Західної України. 1929» [132]. «Звинувачувальний висновок і листування у справі членів УВО Мицика Романа, Бронфман Полі та інших у збройному нападі на пошту у Львові. 1929 – 1930» [133].

«Фонд 371, розсекречений, опис 1, має назву, «Шухевич Степан, адвокат». Цей фонд містить майже усі справи, які як адвокат (захисник) вів Степан Шухевич. До нього входять такі справи, «Про притягнення до судової відповідальності осіб, звинувачених у приналежності до УВО в Стрийському

повіті. 1922 – 1923» Том 1 [153]. Том 2 [154]. «Звинувачувальний акт на Рудака Павла, Приступу Демида та інших (усього 36 чоловік) у приналежності до «Української національної повстанської організації», що діяла на території Волинського воєводства і проти польського уряду. 1925» [144]. «Розслідування у притягненні до судової відповідальності осіб, звинувачених у приналежності до УВО Львів. 1927.» Том 1 [145]. 1928. Том 2 [146]. 1927. Том 3 [147]. Том 4 [148]. 1928 – 1929. Том 5 [149]. 1928. Том 6 [150].

«Розслідування про притягнення до судової відповідальності Полотнюка П. і Сеніва І., звинувачених у приналежності до УВО у м. Львові. 1927 – 1928» [157]. «Розслідування у притягненні до судової відповідальності Стайкевича Петра, звинуваченого в приналежності до УВО у м. Львові. 1928» [158]. «Розслідування про притягнення до судової відповідальності осіб, звинувачених у приналежності до УВО у м. Львові. 1929 – 1930» [151]. 1929 – 1931. Том 2. [152]. «Розслідування про притягнення до судової відповідальності осіб, звинувачених у приналежності до УВО у Львові. 1929.» [155].

В іншій установі – Державному архіві Львівської області (ДАЛО) також зберігаються слідчі справи. Фонд 1, розсекречений, опис 52, його назва, «Львівське воєводське управління» із справами – «Слідство на членів УВО, звинувачених у розповсюдженні відозв УВО м. Бібрка. 1928» [18]. «Списки арештованих за приналежність до УВО та антидержавну діяльність у повітах Львівського воєводства. 1929» [17]. Фонд 108, розсекречений, опис 1, називається, «Львівське повітове управління держполіції» із справами – «Розпорядження Львівського воєводського управління держполіції про розкриття акції «Альфа» – УВО 1929» [25]. Фонд 110, розсекречений опис 4. Назва, «Львівське міське староство. Суспільно-політичний відділ. Підвідділ до справ товариств та зборів» із справами – «Розслідування про вбивство Михайла Гука членами УВО 1927 – 1928» [48]. «Слідча справа на команданта УВО у Краю. 1928 – 1929» [40]. «Звіти з проведених слідств у справі УВО

Донесення Команди поліції у Львові про терористичну діяльність членів УВО 1929» [41, 42].

Усі ці справи дають змогу ознайомитись із анкетними даними звинувачених, їхнім соціальним станом, освітою, релігійною приналежністю, за що притягуються до судової відповідальності; деталями перебігу акцій, тобто, методами боротьби, структурою Української Військової Організації в Краю; простежити еволюцію змін у часовому проміжку від 1920 до 1929 років.

Другий блок – дані інформативного характеру. Відповідні матеріали знаходяться у Державних Архівах Львівської та Тернопільської областей. У ДАЛО – фонд 1, опис 52, є справи, «Донесення повітових староств про діяльність членів УВО, членів УНДО, «Лугів» та ін. 1929» [15]. «Про роль польської агентури в українській націоналістичній організації УВО Листування Міністерства внутрішніх справ у Варшаві на ім'я воєводи Львівського та воєводства. 1927» [16]. «Донесення повітових староств про діяльність українських націоналістів, членів УВО на території воєводства. 1929» [19]. «Списки українських націоналістів по повітах, підозрюваних у приналежності до УВО 1929» [20]. Фонд 108, опис 1 із справами, «Листівки УВО до українських рекрутів. Львівське воєводство. 1923 – 1929» [39]. «Розпорядження військової комендатури Львівського повіту про нагляд за українськими кооперативами, що постачають зброю УВО 1928» [36]. Фонд 110, опис 4, обіймає справи, «Розпорядження про нагляд за виданням органу УВО та його розповсюдженням. 1927 – 1928» [47]. «Розпорядження про нагляд за діяльністю УВО Вирізки з газет. 1928 – 1929» [45].

У ДАТО – фонд 274, розсекречений, опис 1, містить справи, «Повідомлення у редакцію газети «Адміністрація і держполіція» про придушення повстанських виступів, українських національно-визвольних рухів. 1922» [51]. «Розпорядження Тернопільського Воєводського Управління про боротьбу з українськими національно-визвольними виступами. 1922» [52]. «Донесення постерунку держполіції про виступи

українського населення проти поляків у Новому Селі Збаразького повіту. 1922» [53]. «Інформація окружної і донесення повітових команд держполіції про підготовку українських націоналістів до повстання. 1921» [54]. «Листування держполіції з повітовою командою про проведення облав на дезертирів Петлюрівської армії. 1921» [55]. «Місячний ситуаційний звіт команди держполіції IX Тернопільського округу про політичне і кримінальне життя населення на території воєводства. 1924» [56]. «Донесення копичинецької повітової команди держполіції про траурні церемонії українських націоналістів 8.VII.1925» [57]. «Місячний звіт Чортківського комісаріату про суспільно-політичне становище і профспілковий рух в повіті. 1926» [58]. «Донесення повітових команд держполіції про хід святкування іменин Ю.Пілсудського. 1927» [59].

У даних справах фіксується те, кого до своїх акцій залучала Українська Військова Організація, яку відігравала агентура, інформатори польської поліції у розкритті структурних ланок Української Військової Організації, як діяли, з якою рухливістю підпільні осередки на початку, в середині, у кінці 20-х років XX ст., якою була поширеність УВО у повітах та воєводствах Східної Галичини, які методи застосовувались польськими спецслужбами за наглядом організації, хто допомагав і звідки черпала кошти Українська Військова Організація на свою діяльність.

Отож, джерельна база заявленої нами теми є досить об'ємною. Попри те, існує ряд проблем, що затруднюють повноцінне використання знайдених нами архівних матеріалів. Значна частина з них носить половинчастий, незакінчений характер, а частина власних документів Української Військової Організації безнадійно втрачена. Крім того, існує така дилема, як протокольні перекручення даних підсудними інформацій, які у природі просто не могли існувати. Втрачено і частину первинних документів, що відносяться до утворення Української Військової Організації.

1.2 Історіографія питання

Велика кількість документів та матеріалів введена в обіг, в умовах Підпілля або у вигнанні. Власне, брошура «УВО» у співавторстві Євгена Коновальця та Володимира Мартинця [106]. Перу Євгена Коновальця, Команданта Начальної Команди Української Військової Організації, належать й інші праці – «Становище в Галичині [Оцінка другої половини 1921 року]» [84, с. 36-37], «Причинки до історії української революції» [80].

Дійшла до наших днів праця Василя Кучабського «Найближчі завдання української спільноти [липень 1921]» [84, с. 37-40]. А також дослідження мемуаристичного характеру Осипа Навроцького, «Українська Військова Організація, організаційні початки і створення Начальної Колегії УВО» [89], «Початки УВО в Галичині» [101, с. 25], «Полковник Євген Коновалець, формування його індивідуальності в передісторії і в початках Української Військової Організації» [101, с. 124]. Рідкісними є видання «Конспірація» [81], та «Війна й революція» [12].

Окремої уваги заслуговують праці Зиновія Книша, «Власним руслом. Українська Військова Організація від осені 1922 до весни 1924 р.», «На повні вітрила. Українська Військова Організація в 1924 – 1927 роках», «Далекий приціл. Українська Військова Організація в 1927 – 1929», «Процес дітей за УВО» у Торонтійському видавництві «Срібна Сурма». Загалом ж Зиновій Книш зредагував першу [100] та другу [101] збірки про УВО під промовистою назвою «Срібна Сурма».

Ці матеріали мають свої позитивні і негативні сторони. За їхньою допомогою дослідник заглиблюється у внутрішній світ Української Військової Організації – у пріоритети, цілі, завдання; точність щодо керівного складу й членства; еволюцію генезису організації; деталізацію окремих засекречених акцій; ідеологічні основи та засади. Однак, майже всі вони видані малим тиражем, що сильно ускладнює доступ до них.

У кінці 40 - 60-тих років з'являються узагальнюючі праці про Українську Військову Організацію. Одним з перших це зробив бувший член

Начальної Команди Володимир Мартинець, видавши «Українське Підпілля. Від УВО до О.У.Н.», але як у заголовній частині зазначається «Спогади й матеріяли до предісторії та історії українського організованого націоналізму» [84].

Його почин продовжив дослідник Петро Мірчук книгою «Нарис історії ОУН» Том перший [86, с. 7-87]. Правда, тут йдеться про УВО як провісницю Організації Українських Націоналістів. В основному праця збудована на матеріалах періодичних видань, спогадах очевидців. У 1990 році цей розділ перевидало Івано-Франківське культурно-економічне товариство «Відродження» [107].

Як попередницю ОУН, відобразив Українську Військову Організацію Зиновій Книш [78, с. 17-21]. Йому ж належать інші праці про ОУН, у яких він звертає увагу на УВО

У 70-ті роки ХХ ст. виходять окремими томами книги про членів УВО, видатних діячів ОУН – Євгена Коновальця [70, с. 237-356], Андрія Мельника [1], Романа Шухевича [100], Степана Бандеру [3]. У цих книгах відводиться місце їх перебуванню у Військовій Організації.

Щодо радянської історіографії, то її гнів спрямовувався на ОУН, а Українська Військова Організація тільки частково зачіпалась. На кшталт,

«Очолили УВО виключно колишні офіцери австрійської армії, січові стрільці, які, в складі петлюрівської армії, активно боролися проти Радянської влади на Україні. Жоден з них не брав участі в збройній боротьбі галичан проти польських окупантів. Усі вони в найтяжчі для народу часи вели боротьбу з українським народом, який під проводом партії більшовиків прагнув установити Радянську владу. Сам Коновалець, один з найближчих поплічників Петлюри, командував «Осадним корпусом січових стрільців» і вже тоді був відомий як кат українського народу. В січні 1918 року за наказом Центральної ради він потопив у крові героїчне повстання робітників київського заводу «Арсенал». Другий за рангом в УВО – Мельник –

прославився своїм бузувірством, виконуючи обов'язки начальника штабу цього ж корпусу» [50, с. 131]. Ці слова належать С. Т. Даниленку.

Або як писав Клим Дмитрук: «Закликаючи до розправи з «московською комуною під стягом УВО-ОУН» та виголошуючи, що «день кари, день помсти, який ми так жадібно ждемо, вже наближається», оунівські верховоди повчали своїх однодумців, яким саме повинен бути націоналіст, як саме він має готувати себе до «великого чину» [60, с. 135-136].

З одного із радянських джерел виходить твердження, що С.Т.Даниленко є штатним працівником КДБ УРСР Сергієм Каріним [159, с. 31-36, с. 80-81]. Клим Дмитрук (К. Є. Дмитрук, доктор історичних наук) є майором КДБ Гальським. Тож, радянська історіографія мала зацікавленість у висвітленні діяльності ОУН й УВО під кутом побудови комуністичного суспільства, дуже далекому від об'єктивності.

Загалом ж, радянська історіографія 40-80-х років ХХ ст. так і змальовувала боротьбу українських націоналістів за незалежність України, вириваючи, вихоплюючи окремі словосполучення, речення, абзаци, листки з архівних справ, документів, щоб підтвердити свою ту чи іншу позицію.

Тому не дивно, що у 1990-их роках з'явилися друком нові видання, із новими поглядами на систему СРСР, на процеси українського державотворення, на діяльність УВО Власне, «Етнонаціональний розвиток України. Терміни, визначення, персоналії» [67], двотомник Івана Біласа «Репресивно-каральна система в Україні 1917-1953» [4, 5], довідник «Національні процеси в Україні, історія і сучасність» [90].

А отже й «Нариси політичної історії...» Тараса Гунчака [13, с. 211-213], «ОУН, минуле й майбуття» [101, с. 25-45], «Націоналізм і націоналістичний рух» Олега Багана [6, с. 35-44] та інші.

В цілому ж, аналіз наукової літератури свідчить, що досліджувана нами проблема не знайшла окремого спеціального висвітлення в українській історіографічній науці. Наукова актуальність та недостатнє її вивчення вказують на необхідність у подальшому дослідженні.

РОЗДІЛ 2. ЗАРОДЖЕННЯ УВО В УМОВАХ РОЗПОРОШЕННЯ УКРАЇНСЬКИХ ЗБРОЙНИХ СИЛ (1920–1922)

2.1 Підґрунтя та процес зародження УВО

Україна знову розшматовувалась. Її велику частину окупувала Радянська Росія, а малу — окупувала Польща, Закарпаттям заволоділа Чехо-Словацька Республіка, а Буковиною — Румунія.

На Великій Україні застосовувався у найширших рамках «червоний терор» під час якого комуністична партія знищувала усе українське і проукраїнське. Щоб позбутись нестабільного сільського українського елементу, запроваджено голодомор 1921 року, а тих, непокірних, хто вцілів, відправляли на північ країни.

На Малій Україні відбувались ідентичні процеси. Лише восени 1919 року число українців, арештованих, засланих до таборів полонених, перевищувало цифру 100 000 з них більше 1 000 українських греко-католицьких священиків.

За дозволом уряду, польські поліційні та військові частини грабували українські села, конфісковували продукти харчування, майно. Знущались над мирним населенням, збиваючи людей нагайками та шомполами, гвалтуючи жінок та дівчат. Багатьох українських патріотів розстрілювано без усякого суду і слідства, проти недавніх українських вояків здійснювались політичні процеси.

У березні 1920 року польська адміністрація ввела офіційною назву «Малопольська Всходня», замість — «Східна Галичина» із заборonoю використовувати назву «Західна Україна». Заборонено вживати слово «українці», тепер українці ставали «русинами».

Українська мова усувалась з державних установ. Галицький Крайовий Сойм та Крайовий Виділ — ліквідовуються. 20 січня 1920 року, ліквідовуються самоврядні повітові ради, а їхню компетенцію перебирають польські старости. Більшість громадських рад розпущено,

їхні функції перебирають польські комісари [86, с. 17]. Галичина розділяється на 3 воєводства.

Політику поступової ліквідації повели польські чинники проти української шкільної системи. За рішенням львівського ректорату, вищого навчального закладу на західноукраїнських землях, від 16 серпня 1921 року право на навчання мали тільки польські громадяни і ті, хто відслужив у польській армії. Таким чином, задумувалось відсторонити від навчання українську молодь, а ті, хто пробивались до студій, змушувались приймати польське підданство.

Автономну галицьку Крайову Шкільну Раду, що існувала за Австро-Угорської імперії, скасовано. Замість неї створено «Кураторію львівської шкільної округи» підпорядковану варшавському міністерству освіти. Дозвіл розпочинати навчальний рік отримали тільки польські гімназії. У народних школах вводилась як обов'язкова дисципліна — польська мова.

Усі українські державні службовці, що працювали на своїх посадах за Австро-Угорщини, Західно-Української Народної Республіки, звільнялись, якщо відмовлялись скласти присягу на вірність польській державі.

У листопаді 1921 року здійснено спробу проведення державного перепису населення Галичини як частини польської держави, а на листопад 1922 року заплановано вибори до польського сейму, а на грудень — перший примусовий набір до польського війська [86, с. 19-20].

Така політика польської влади до українців природньо народжувала спротив, вела до боротьби проти неї. Так і сталося.

У даному випадку було б доцільно проаналізувати, яке підґрунтя було на українських землях для продовження боротьби.

Східна Україна. Не було майже ніякої опори для розгортання подібного спротиву. Усі старшини і стрільці відходили з армією

Української Народної Республіки спочатку до Західної України, а згодом й далі на Захід Європи. Симпатики або прихильники української справи (селяни, ремісники, міщани, інтелігенція) проявились ще під час зимових походів генерала Ю. Тютюнника і їх усіх більшовицька влада репресовувала. Отже, будь-яку боротьбу тут потрібно було починати спочатку.

Західна Україна. Найсприятливіші умови для продовження боротьби за українську незалежність були у Східній Галичині. Тут найбільше скупчувалось українських вояків, державних службовців українських установ, землевласників, заможних селян. У кожній галицькій родині добре знали що таке польський пан і польський гніт. У цьому краю потрібно було лише організувати людей і залучити доброго політично-військового лідера, щоб боротьба спалахнула новим багаттям.

Закарпаття опинилось у межах Чехо-Словаччини. Держави, яка з-поміж інших найкраще ставилась до України і її боротьби. У кордонах ЧСР українці знаходили пристановище і притулок. На цих теренах існували усі необхідні умови, щоб бути базою майбутньої боротьби.

Північна Буковина вимагала багато праці. Тут, упродовж тривалого румунського домінування потрібно було починати також з початків.

Отже, найкращі умови серед українських етнічних земель для продовження виборювання незалежності були — у Східній Галичині.

Українські військові частини хоча відступали, а політичні діячі емігрували, та війна ще велась. Одним з найголовніших висновків, який виносили з собою державотворці у вигнання — відсутність достатньої кількості українських збройних сил.

У такому середовищі закладаються нові умови вже для наступних змагань за волю і державність України. Саме з такої позиції можна трактувати утворення Української Військової Організації з ініціативи полковника Січових Стрільців — кадрової частини армії УНР — Євгена Коновальця.

Хоча офіційно існував уряд УНР з Симоном Петлюрою та уряд ЗУНР з Євгеном Петрушевичем, але реальне продовження боротьби взяв на себе Євген Коновалець. У розгортанні нової боротьби Євген Коновалець робив ставку на тих, з ким плече в плече відстоював золотoverхий Київ — на Січових Стрільців.

Корпус Січових Стрільців армії УНР був інтернований польською владою, але його Стрілецька Рада продовжувала діяти. На її основі Євген Коновалець приступив до утворення Української Військової Організації, стягуючи українських військовиків як з армії УНР, так й з УГА.

Потрібно наголосити, що у кінці 60-х середині 70-х років ХХ ст. питання творення Української Військової Організації жваво дискутувалось в українській діаспорній літературі. З тих диспутів можна винести наступне, «Не відмовляючи нікому ні заслуг, ні патріотизму, треба визнати, що старшини Січових Стрільців, разом зі своїм командиром, полк. Євгеном Коновальцем, відіграли в тій справі неабияку роль» [77, с. 289].

У липні 1920 року в столиці Чехії, місті Празі, відбулось останнє засідання Стрілецької Ради — найвищого керівного органу Корпусу Січових Стрільців. Євген Коновалець писав, «У липні 1920 року відбули ми в Празі останнє засідання Стрілецької Ради, на якому, після з'ясування безкорисности і безцільности дальшого перебування за кордоном, рішили ми закликати всіх Січових Стрільців до повороту в Галичину. Після цього засідання Стрілецької Ради перестала фактично існувати Січово-Стрілецька Організація» [86, с. 203-204].

Дослідник Г. Васькович відзначає: «Але важливість цього засідання, правдоподібно, значно більша, ніж досі йому приписували. На основі іншого джерела можна робити припущення, що якраз учасники цього засідання винесли остаточне рішення творити Українську Військову Організацію для збройної боротьби на рідних землях. І хоч опублікованої постанови щодо створення УВО ніде не можна знайти, а з

книги В. Мартинця «Українське Поділля. Від УВО до ОУН» можна винести враження, мовляв, УВО постала спонтанно, проте ми схильні думати навпаки, що такі конкретне рішення в цій справі мусіло бути винесене на Стрілецькій Раді, лише з конспіративних причин не було подане до широкого відома». [8, с. 306].

Аналізуючи чотири листи Євгена Коновальця, написані у першій половині 1921 року [63] та [105], і [98], й [97] ще рік де-факто, до його приїзду до Львова, Стрілецька Рада діяла і відігравала роль якби первинної організації нового типу боротьби в Краю, з якою тримався зв'язок через кур'єрів.

Гіпотезу виникнення Української Військової Організації у липні 1920 року підтримує й доктор П. Мірчук. Його така аргументація, що

- 2 вересня 1920 року опубліковано «Приказ УВО ч. 1», тож у вказаний термін Українська Військова Організація вже існувала;
- одразу ж після Стрілецької Ради, в липні 1920 року, на Наддніпрянську Україну виїхали старшини Січових Стрільців із дорученням організувати клітини УВО;
- розпущено Стрілецьку Раду з одночасним створенням УВО та її Команди. «Важко припустити, що з почину полк. Є. Коновальця розв'язано Стрілецьку Раду без попереднього створення нового керівного органу для дальшої боротьби проти окупантів...»
- члени Стрілецької Ради стали ядром першої Начальної Колегії УВО [86, с. 16].

31 серпня 1920 року у тій ж самій Празі також проходив З'їзд відпоручників українських військових організацій за кордоном. На ньому були представники Бригади УГА, Українського Союзу Старшин у Відні, робітничих сотень Закарпатської України, української еміграції в Америці, інтерновані українські військовики у Яблінному Німецькому (ЧСР).

Постанови даного З'їзду Євген Коновалець публікує у своїх «Причинках до історії української революції», які звучать:

«1. З'їзд стоїть на становищі повної соборности й самотности України без огляду на те, в які соціяльні та політичні форми виллється ця самостійність.

2. З'їзд стверджує, що теперішнє катастрофальне положення України є наслідком неохоти до праці, нестійкості, хитання, суперечности з гаслами виведеними в т. 1., і самого факту існування аж трьох українських урядів і їх органів.

3. З'їзд уважає вказаним не ставити мілітарного спротиву з'єднанню українських земель, яке зараз наспіває через большевицький наступ, та одночасно завзиває всіх старшин і стрільців Української Армії до дальшої послідовної боротьби за самостійність України.

4. З'їзд уважає за потрібне затримати в організаційній формі існуючі поза територією України військові частини та об'єднати їх ідейно між собою.

Крім цього, з'їзд закликає всіх тих, що можуть повертатися на Україну, до повороту й до праці на місцях [86, 30].

Паралельно ведеться робота створення Військової Організації у Львові. Це чітко передається у спогадах.

Так, на початку вересня 1920 року сотника Корпусу Січових Стрільців Осипа Навроцького повідомив член Стрілецької Ради, бувший начальник контррозвідки КСС Я. Чиж, що Стрільці створили Військову Організацію, аби зберегти військові кадри для боротьби проти обох окупантів. Організаційна робота ведеться. Командантом Української Військової Організації буде полковник Євген Коновалець. Він у Відні, але буде якнайшвидше добиратись до Львова. Треба утворити керівний осередок ще до його приїзду, щоб підтримувати контакти з урядом Президента ЗУНР Євгеном Петрушевичем, українськими політичними партіями — і взагалі з українською громадськістю і керівництва діяльністю УВО.

Справу створення такого керівного осередку Ярослав Чиж запропонував Осипу Навроцькому.

Про існування таємної Військової Організації (скорочено УВО або ВО) Олену Федак-Шепарович повідомив Ярослав Чиж на миколаївському вечорі 1920 року та запропонував їй співпрацю, на що й погодилась [108, с. 19].

Отже, підсумовуючи написане, можна вважати періодом створення УВО — літо 1920 року. Зародження Української Військової Організації у не було випадковим епізодом, а закономірним результатом глибокої геополітичної катастрофи та системної кризи українського державотворення. Розчленування українських етнічних земель між чотирма імперськими центрами, супроводжуване жорстокими репресіями, культурною асиміляцією та ліквідацією автономних інституцій, остаточно зруйнувало ілюзії щодо можливості відновлення державності традиційними військовими або дипломатичними методами. Саме в цих умовах постала необхідність якісно нової форми боротьби – перехід від регулярних армійських з'єднань до централізованої підпільно-військової структури, здатної зберегти кадровий потенціал та ідеологічну спадкоємність визвольного руху.

2.2 Командний склад Української Військової Організації

Без перебільшення можна вважати, що Євген Коновалець один з найвизначніших політичних діячів Української національно-визвольної боротьби 1917-1921 років. Ми схильні вважати, що це він ініціював створення Української Військової Організації, а разом із тим відіграв чи не найбільшу роль її розбудові.

На липневій конференції та серпневому з'їзді 1920 року у місті Празі створюються основи прийдешньої боротьби формується командний склад, утворюється львівський осередок.

У краю створюються перші клітини Української Військової Організації. Багато з них спершу діють самостійно. Одні співпрацюють з

урядом УНР інші з урядом ЗУНР, контактуючи з міністром військових справ Я. Селезінкою [86, с. 17]. Ці клітини організовувались більш стихійно і були слабо між собою взаємопов'язані. Такою ситуація зберігалась до приїзду Євгена Коновальця у Львів [86, с. 20].

У першому році існування УВО багато сил у її розбудову вклав бувший полковник Юрій Отмарштайн, визначний старшина армії УНР, котрий загинув від скритовбивці в 1922 році [86, с. 20].

Після приїзду Євген Коновалець скликав таємні сходи, на яких було присутніми близько 100 колишніх старшин. Він змалював політичну ситуацію, потреби, завдання та засади нової підпільно-революційної організації. УВО у своїй діяльності повинна стати на націоналістичних позиціях. А саме, боротись з усякими проявами русофільства й полонофільства; перестерігати нарід перед надмірним оптимізмом можливих успіхів дипломатії ЗУНР; готуватись до затяжного періоду польської окупації; залучати до організації всі живі сили народу в усіх ділянках його життя; звернути особливу увагу на молодь, жіноцтво, селянство і робітництво; енергійно протиставлятись ворожим всеукраїнській національній ідеї соборництва; національного активізму й віри у власні сили.

Ставка робилась на загартованих у боях і випробуваних недавніх військовиків українських армій із дбайливим, контрольованим доповненням студентської, робітничої та селянської молоді [86, с. 21]. Таких набирала обрисів Військова Організація.

З цього приводу Василь Кучабський, у рефераті «Найближчі завдання української суспільности» писав: «Хоч наша боротьба за державність скінчилася невдачею, а сама наша держава принесла нам багато розчарувань, та все таки ми відчуваємо, що передумовою вільного нашого розвитку є національно-самостійна держава. Досвіди, що принесла нам наша боротьба за самостійну державу, далеко не перекреслили національно-державної ідеї. Навпаки, перед цієї ідеєю виринають нові

шляхи. Я вийду з передпосилки, для здорового розвитку нації, себто для забезпечення вільного розвитку одиниць, які складають націю, конче потрібна національна держава» [83, с. 37].

Із прибуттям Євгена Коновальця до Львова робота значно поживавішала. Окрім вище перелічених священників, котрих згадує польська поліція, у яких можливо перебував Командант, ще потрібно згадати мешканця Герміни Шухевич, бабуні «Тараса Чупринки». Саме у неї на вулиці Собіщини, 7 біля Високого Замку [2, с. 53]. Власне тут, чотирнадцятирічний Роман Шухевич міг побачити і почути самого Керівника Воюючої України. Під впливом Євгена Коновальця формувався не один майбутній український герой.

На 1922 рік Українська Військова Організація набрала чітких обрисів серйозної підпільної організації «...вона імпонувала традицію продовжуваної збройної боротьби після того, як зійшли з поля бою регулярні українські армії» [78, с. 18].

Отже, можна сказати, що до вердикту Ради Амбасадорів 14 березня 1923 року на предмет приналежності Галичини, Українська Військова Організація була сформована і могла повноцінно діяти.

Найвищим керівним органом Української Військової Організації є Начальна Команда. У стадії творення — використовувалась назва Начальна Колегія. Вона була в першу чергу незвичною для самих її членів, ще недавніх військових. З приїздом Євгена Коновальця до Львова Начальна Колегія реорганізовується і замінюється більш влучним словом, Команда. Євген Коновалець стає Начальним Командантом Української Військової Організації.

Левову частину праці ніс на своїх плечах Начальний Командант. Йому допомагали Осип Навроцький, Ярослав Чиж і Володимир Целевич як зв'язкові з Краєм; Дмитро Паліїв, Михайло Матчак, Василь Кучабський і Богдан Гнатевич як виконуючі начальних доручень; Степан Федак як організатор Бойового Відділу [77, с. 293].

Українська Військова Організація розділялась на 4 округи, — Львів, Перемишль, Тернопіль, Станіславів (Івано-Франківськ) на правах самостійних корпусів. Ці корпуси, виходячи з конспіративних умов, так і діяли самостійно. Відповідно окружні команди розділялись на — повітові, а останні в свою чергу на найменші клітини — «п'ятірки» або якщо ще можна зустріти назву — «бойові п'ятірки», які складались із п'яти членів Української Військової Організації.

Начальна Команда остаточно сформувалася в складі:

- Євген Коновалець — командант;
- Богдан Гнатевич — бойовий референт;
- Дмитро Паліїв — політичний референт;
- Осип Думин — референт розвідки;

Члени: Ярослав Індишевський, Юрій Полянський, Роман Сушко, Василь Кучабський, Остап Коберський, Осип Навроцький, Михайло Матчак, Петро Бакович, Ярослав Чиж.

Після повернення з-за кордону у 1922-1924 роках до Начальної Команди УВО увійшли ще: Юліан Головінський, Андрій Мельник, Володимир Целевич, Володимир Бемко та Ярослав Селезінка.

Після виїзду Євгена Коновальця за кордон (осінь 1922 року) осідок головної Команди, названої Начальною, перемістився за Командантом, а діяльність УВО в Краю очолила Крайова Команда підпорядкована Начальній (Головній) Команді. Крайовими Командантами Західноукраїнських земель Української Військової Організації були: Юрій Полянський, 1922-1923; Петро Бакович, 1923 (за даними Зиновія Книша Бакович П. був кадровим референтом в Крайовій Команді УВО, а Крайовим Комендантом після виїзду Євгена Коновальця став Андрій Мельник [76] за архівними документами фіксується, що у 1923 році Крайовим Комендантом був Андрій Мельник [113]; Андрій Мельник, 1923-1924; Ярослав Індишевський, 1924; Юліан Головінський, 1924-1926 і 1930 (УВО

уже як військова референтура ОУН); Богдан Гнатевич, 1926-1927; Роман Сушко, 1927-1929; Омелян Сенник, 1929 [86, с. 21-22].

Крайовими Командантами Української Військової Організації на Осередньо-східних українських землях були бувші сотники Іван Андрух та Микола Опока. Враховуючи те, що про діяльність Української Військової Організації на Східній Україні немає документів (ще не розсекречені), а попередні спроби дослідження оперті на тих чи інших міркуваннях (здогатках), розкритикував Дмитро Соловей [96, с. 90-100], то ми даної теми не торкаємось.

Начальна Команда Української Військової Організації у Львові, під проводом Євгена Коновальця змінювалась 3 рази. Перший — одразу після його приїзду, коли реорганізовано Колегію. Ніяких персональних змін, крім посту голови, не введено. Це найкоротший період її існування. Другий — у серпні 1921 року, коли склад доповнено новими особами. У тому складі Начальна Команда діяла до атентату Степана Федака на Юзефа Пілсудського і на воєводу Станіслава Грабовського у Львові 25 вересня 1921 року, й масових арештів, що йшли після замаху. Із членів Команди арештовано Михайла Матчака, Богдана Гнатевича, Василя Кучабського, Осипа Навроцького, Дмитра Паліїва; Ярослава Чиж за кордоном. Третій раз Євген Коновалець змінив Начальну Команду після масових арештів спричинених атентатом Степана Федака [86, с. 294].

До складу Начальної Команди постійно входили Дмитро Герчанівський (бувший сотник) як старшина для спеціальних доручень при Начальному Команданту; Петро Бакович (бувший сотник) як керівник Бойової Реферантури. Обидва уникали арештів і діяли на своїх місцях й після від'їзду Євгена Коновальця за кордон.

У новому складі Начальна Команда проіснувала до вбивства Сидора Твердохліба 15 жовтня 1922 року. Того ж дня арештовано головного організатора атентату М. Дзіковського.

За свідченнями Осипа Навроцького, самих окружних повітових команд Української Військової Організації було на 1922 рік — 58 [88, с. 124].

Начальна Команда Української Військової Організації в Львові сконцентрувалась на двох напрямках: організаційному та бойовому [77, с. 294-295].

Після від'їзду Команданта Євгена Коновальця (жовтень 1922 року) за кордон, припинила свою діяльність й Начальна Команда у Львові. Для керівництва УВО в Краю створено Крайову Команду, що діяла у змінному складі до 1931 року. Крайового Команданта призначав Начальний Командант. А Крайовий голова підбирав самостійно співборців на посади референтів. Референтури у залежності від умов, змінювались, але сталими залишались, бойова, організаційна, пропагандивна й фінансова. Бойовий референт був одночасно заступником Крайового Команданта.

При Начальному Команданту УВО сформувалась нова Команда Української Військової Організації за кордоном [77, с. 296].

Загальна політична ситуація на всій Україні, незалежно під якою державою були її землі, не давала можливості діяти масовій організації військового характеру. Почалась демобілізація кадрів. Низове членство, ще приналежне до українського війська, поступово відходило, рідшав і середній командний склад.

Значна частина бувшого вояцтва змушена була повертатись до осілого життя. Залишався кістяк командного складу. Довкола нього поступово вводились нові кадри. Цей процес розпочався уже восени 1922 року, у час масових саботажних акцій, у яких як помічники або ініціатори брали участь молоді люди (сільські юнаки, ремісничі, шкільна молодь) незв'язані з місцевою мережею УВО.

Більш активний прихід молоді спостерігався, коли Ю. Головінський став Бойовим Референтом, а згодом і Крайовим Командантом УВО. Він залучав відважніших і спритніших до бойових акцій. Після арешту Юліана

Головінського восени 1926 року, відпоручник Начальної Команди «Петро Знаний» відбудовуючи організацію після поліційних арештів, змушений був ще більше залучати до УВО молодь. А коли Командантом УВО у Львові був Роман Сушко, то склад Кравої Команди значно омолодився.

У Начальній Команді зберігалась стара гвардія на чолі з Євгеном Коновальцем, у Львові ж Крайовим Комендантом був ще колишній бойовий старшина, а в Команді — вже українці нового покоління, які свого часу були ще замолодими, щоб «нюхати воєнний порох» і бути в українській армії [75, с. 278-279].

Отже, аналіз процесу зародження Української Військової Організації у 1920–1922 рр. засвідчує, що її створення стало закономірною відповіддю визвольного руху на геополітичну катастрофу після поразки державотворчих змагань 1917–1921 рр. та поділу українських земель між чотирма окупаційними режимами. Найсприятливішим регіоном для відновлення боротьби стала Східна Галичина, де завдяки ініціативі полковника Євгена Коновальця та організаційній базі Стрілецької Ради Корпусу Січових Стрільців було започатковано централізовану підпільно-військову структуру. Літо 1920 року визначило хронологічний початок формування УВО, а остаточне організаційне оформлення завершилося після прибуття Коновальця до Львова у 1921 р. Залучення досвідчених ветеранів визвольних змагань до керівних лан забезпечило високий професійний рівень оперативного управління, а поступова інтеграція молоді створила передумови для майбутньої трансформації організації в ОУН. Тому у 1920–1922 рр. УВО перетворилася на дієвий інструмент конспіративної боротьби, який за відсутності регулярної армії та державної підтримки зумів консолідувати розпорошені сили, зберегти ідеологічну спадкоємність та примножити потенціал українського руху для подальших змагань за незалежність.

РОЗДІЛ 3. ДІЯЛЬНІСТЬ УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙСЬКОВОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ

3.1 УВО і тактика пасивного опору (липень 1920 – березень 1923 рр.)

На нашу думку діяльність УВО можна розділити на такі періоди:

Перший: липень 1920 — 14 березня 1923 становлення УВО;

Другий: весна 1923 — листопад 1927 активний спротив УВО, зокрема в умовах польської окупації західноукраїнських земель;

Третій: осінь 1927 — 27 січня/3 лютого 1929 перетворення УВО в Організацію Українських Націоналістів;

Четвертий: зима 1929 початок 30-х років ХХ ст.

Перехідний: до остаточного утвердження єдиної ОУН.

Хоча після Конгресу Українських Націоналістів (27.1./3.2.1929, м. Відень, Австрія) УВО фактично перестала існувати, її замінила ОУН, нова організація, правда, ще недостатньо відома громадськості й у Західній Україні, особливо у віддалених місцевостях, довший час зберігалась і вживалась стара назва УВО. Хоча УВО вже була військовою референтурою ОУН.

Про те свідчать наступні архівні документи, «Слідча справа на члена УВО Лотоцького Олександра. 1930. Львівське воєводство» [33], «Доповідні записки органів поліції про нагляд за членами УВО. 1930. Львівське воєводство» [28], «Список студентів (українців) політехнічного інституту, членів товариства «Основа» прилежних до УВО. 1930. Львів» [43], «Справа про звинувачення Соколика Петра та інших членів «УВО» за участь в діяльності даної організації. 1931—1933. Стрийщина» [23], «Розпорядження Львівського воєводського управління державної поліції про розшук осіб, запідозрених в терористичних акціях УВО. 1931.» [30], «Справа по звинуваченню групи жителів Тереховлі у створенні і активній участі в організацій «Пласт» і приналежних до УВО в Тереховлі. 1930-1932» [135],

«Звинувачення жителів с. Лапшин Бережанського повіту Олейника Ілька та інших у приналежності до УВО. 1930" [137], та інші.

Рішення про перетворення УВО в ОУН приймалися у місті Відень, а щоб ці рішення донести до низових клітин у Галичині, Волині, Буковині треба було часу. До рівня повітових колегій УВО близько 1 року, а від повітових до «трійок», «чвірок (четвірок)», «п'яток», найнижчих клітин, ще пів року. Усього — десь півтора року, до середини 1931 р.

Як засвідчують архівні справи, самі польські державні урядовці путались у назві. І там, де, певно, стосувалось ОУН, вони писали Українську Військову Організацію, а саме, «Справа по звинуваченню Лоцуняка Петра та інших за участь у діяльності в націоналістичній УВО. 1933-1934. Львівське воєводство» [24], «Донесення міського староства про діяльність УВО. 1933. Львів» [44], «Справа про звинувачення селян с.Дзвиняч Чортківського повіту Шкільного Івана та інших у приналежності до УВО. 1933-1934» [143], й інші.

Зустрічаються справи у яких одночасно вжито дві назви, «Справа про організацію нагляду поліційними органами за діяльністю українських товариств ОУН, УВО в Гданську. 1933» [29], «Відомості про святкування 1 листопада 1935 року 17-ї річниці ЗУНР організаціями УВО, ОУН у Львові» [37] та інші.

У другій половині вересня 1921 року місто Львів вирішив відвідати начальник польської держави Юзеф Пілсудський і тим самим продемонструвати Західній Європі, особливо Антанті, що ніякого українського питання, правильніше української проблеми у Східній Галичині не існує.

Не гаячи часу, взялась за роботу УВО. Вирішено вчинити атентат (збройний замах) на Начальника Польщі Юзефа Пілсудського і тим самим ще раз підтвердити, що українська проблема не тільки є наявною, але й дуже актуальною і рано чи пізно її доведеться вирішувати. Цей збройний акт чітко зафіксований у документах. Йдеться про розпорядження Повітового Коменданта Польської Поліції у Львові Савицького, м.п. надкомісара п.п. До

усіх Постерунків Польської Поліції у Львівському повіті. Від 18 листопада 1921р. [34].

Вони, перед загрозою арешту, зникли зі Львова у невідомому напрямку, однак наказується якнайшвидше провести за ними розшук, а у випадку появи, одразу ж на місці арештувати і після особистого обшуку і мешкань ними зайнятих, теж з можливими знайденими доказовими матеріалами, з покликанням на сьогоднішній лист, негайно доставити до Команди П.П. Львів-місто при рівночаснім повідомленні про те місцеву Команду П.П. [34].

Професор Петро Мірчук у розділі «Револьюційна діяльність УВО» [86, с. 26-27] наголошує, що з ініціативи УВО здійснено такі масові акції українцями:

- 1) бойкот присяги на вірність польській державі;
- 2) бойкот загального перепису населення Західної України, як частини польської держави, в листопаді 1922 року;
- 3) бойкот виборів до польського сойму в листопаді 1922 року;
- 4) бойкот набору до польського війська, що почався в грудні 1922 року.

Акція про вибори цілковито підтверджується й документами. У «Національному рапорті за листопад 1922 р.» подаються результати виборів. До Сойму, у Східній Галичині уповноважених голосувати 2.054.000, голосувало 763.900. (у відсотках) 37%, не голосувало 1.290.100, (у відсотках) 63% [14, 15]. До Сенату, у Східній Галичині уповноважених голосувати 1.762.182, голосувало 742.693 (у відсотках) 42%, не голосувало 1.019.028, (у відсотках) 58% [14, 15].

У тому ж рапорті зафіксовані й акції українців (українських терористичних боївок) активної форми спротиву.

Передбачуване в останньому рапорті оживлення діяльності українських терористичних боївок спостерігається у другій половині звітного

місяця. Свідчить про те ряд замахів, яких інтенсивність поступово збільшується.

Цікавим є строго таємне донесення Агентури 5Ф (підпис нерозбірливий) при Команді Польської Поліції Львова міста Директору Поліції у Львові від 1.XII.1922, що Українській Національній Раді й Народному Комітету у Львові вдалось нав'язати контакт з українськими депутатами із Холмщини і Волині та нахилити їх до підтримки у польському Соймі програми української державності, яка у найближчих днях має ухвалитись у соймі [14, с. 100].

14 березня 1923 року Рада Амбасадорів передала Західноукраїнські землі Польщі. Все діаметрально-протилежно змінюється.

Багато політиків об'єднаних у легальні політичні партії (найбільша з-поміж них УНДО) вважали, що парламентським (мирним) шляхом вдасться здобути державу.

Та керівництво УВО на чолі з Є. Коновальцем добре розуміло, що це тільки слова, адже за плечима уже був Київ 1917-1920 років. Волю просто так ніхто не дарує, воля здобувається у боротьбі.

І коли до вердикту Ради Амбасадорів Українська Військова Організація ініціювала проведення акцій в основному пасивного характеру, різноманітні бойкоти, протести, громадянські осудження із залученням майже усього українського населення Східної Галичини, то тепер потрібно було різко змінювати тактику.

3.2 Перехід до активного збройного спротиву та трансформація організації (весна 1923 – лютий 1929 рр.)

Розпочинається новий етап боротьби УВО, період активного спротиву окупаційній владі. Форми масовості замінюються індивідуальністю. У акціях беруть участь тільки члени УВО, призначені їй Командою.

Уже раніше застосовувався індивідуальний терор до представників окупаційної влади, саботажі, пошкодження ворожого майна й виведення із

ладу комунікацій, що й зафіксовано у архівних справах. Але то були радше спроби, тепер вони ставали більш явними та небезпечнішими.

Вже на кінець 1923 року польській поліції Львова вдалось вийти на слід й арештувати Крайового Команданта УВО Ольгу Басараб. При обшуку її мешкання поліція знайшла протоколи розвідки залишені Осипом Думеним. Ці протоколи вивели на самого Андрія Мельника.

У «Рапорті командування Львівського воєнного округу про діяльність руської (української) таємної військово-терористичної організації (УВО) від 25.III.1924 року, за номером L.584/ІІв. [114] говориться, що протягом 1923 р. здійснювались неоднаразові побоювання щодо такого морального стану, як після 14.III.1923, який з часом мав розвіятись, але для південно-східних земель Польщі може скластись не менш важка ситуація, як літом 1922 в період українських саботажів і диверсій. Згідно з отриманими останніми конфіденційними відомостями, а також протокольними зізнаннями Василя Коваленка переважно за допомогою українців бойова організація має завдання, «довершення збройного перевороту і відірвати східну Галичину від Польщі» [114, с. 2]. Відповідно до цієї інформації, організація, яку Коваленко називає «Військова організація західних земель України» ділиться на 2 головні відділи: відділ бойовий та відділ розвідувальний.

Місто Львів розділено на 4 дільниці, а саме:

«I. Дільниця (Городецька) начальник Теодор Воробець (агент Басарабової).

II. Дільниця (Личаківська) начальник Василь Мельник службовець Дністра.

III. Дільниця (Жовківська) начальник Луць політ. слух., син будівельника зі Знесення. Його батько будує залізничний міст на Клепарові.

IV. Дільниця (центр міста) начальник Панчак прим. службовець.

Кур'єром відділу розвідки була Марія Дудрик і вона коханка Бачинського, що виїхав до Берліну.

Варто наголосити, що вибух у будинку Дирекції Поліції у Львові 11.III. Бр. [1923] йде правдоподібно зі сторони тих кіл тому, що певні деталі виразно вказують на те. У подальшому перебігу планується замах на головну пошту на Воєводство і на будинок ДОК (DOK). Згідно з отриманими даними (непідтвердженими) організація має своїх довірених серед політичних чинників у Львові, і навіть (неначе) якогось «свого» сержанта у Штабі ДОК» [114, с. 2].

Дана польська державна установа не дуже розбиралась у ділянці роботи Українського Таємного Університету у Львові (УТУ), що діяв у 1920-1925 роках. За час свого існування УТУ ніколи не перетворювався на військову організацію, а студенські секції не могли виконувати як завдання, проведення розвідувальної роботи військового характеру, бо мета підпільного українського вузу — дати вищу освіту українцям за фахом. Правда, багато студентів були якщо не членами, то симпатниками УВО і виконували її завдання з своєї волі. Власне, С. Федак, що здійснив замах на Начальника Польщі Ю. Пілсудського, як член УВО, хоча був студентом.

Польська поліція писла, що також будь-які прояви із зовні терористичного списку потрібно остаточно таркувати як роботу «Військової організації» (ВО), яка розпадається правдоподібно на «команди» (КВО), які наразі зустрічаються в знайдених записках командування N 1 (КВО).

Згідно з власними конфіденційними відомостями, а також відомостями отриманими Відділом Інформації Львівського Воєводства, організація отримує безпосередній і стислий контакт з-за Збруча, а поміж Львовом і Кам'янцем-Подільським, і Харковом курсують постійні кур'єри.

На підставі ще неопрацьованих інформацій Львівського Воєводства можна припустити, окремі місцеві гнізда («ячейки») організації проводять таємні засідання на Клепарові, Замарстинові і в самому Львові. На кошти організації впливає фонд українських кооперативів (Земельний банк, Товариство збуту худоби). Вибухівка здобувається чи шляхом закупівлі, чи

безпосередньо від жовнірів Польського Війська, а головне з-за Збруча, беручи до уваги ВІА Гданськ.

Найближчі завдання організації (поза терористичними намірами) є, підтримка настроїв шляхом діяльності і легальний випуск одноднівок, закидування влади пресовими атаками таких справ як «Басарабова», «Брехер», проведення роботи серед жовнірів українців нахилиння їх до дезертирства і перебігу на Україну радянську, шпигунство, пропаганда, щоб колишні офіцери УГА не ухилялись від служби у Польській Армії, але вступали туди як рядові для проведення «роботи» з-поміж жовнірів.

Про масштаби організації, про сферу намірів свідчить матеріал знайдений у Басараб, явний факт затримання в Бидгощі 4 березня заряд амоналу й отруйних газів, які студенти гданської політехніки Йосип Гронський і Андрій Борисевич, галицькі українці, транспортували до східної Малопольщі (Галичини), також факт вибуху у Львові, як також знищений будинок Польської поліції у Коломиї 28 Б. місяця.

Тепер, вивчивши плани польського керівництва щодо українського УВО, заглибилось у процес «Басарабівців», справу заведену на лідерів Організації. Вона відбиває діяльність УВО в Краю у 1923-1924 рр. [114].

Тим часом, розповів рядовий Євген Воронецький, поляк, котрий випадково був на лекції в українському жіночому інституті, а після лекції з огляну, що він українець, запрошений до музичного інституту; після прибуття, 21 листопада 1923, до музичного інституту говорив з ним, й з іншим жовніром ІВАНОМ СТЕЦІВИМ, незнайомий на ім'я пан (звинувачений Євген Зиблікевич), що Польща котиться до упадку чи за тиждень, чи за місяць, чи пізніше, то повинно настати, тоді Вахнянинова додала, що не одна держава може так розкластись як Австрія, а українські жовніри мусять бачити, кому тоді повинні віддати свої гвинтівки.

Далі Зиблікевич, зауважив, що потрібно пам'ятати, той хто нищить Польщу є її ворогом, приклад комуністи, котрі є приятелями України. Дуже

сумнімно, щоб такі слова говорив Євген Зиблікевич відносно комуністів-наше.

У детальності, між іншими сумнівними паперами знайдено детальний «Ordre de Bataille» цілої Армії польської німецькою мовою на 19 сторінках машинопису, що представляє найменші дрібниці організації цілого військового устрою Польщі, як в мирний час, так й на випадок війни, одже, найвищий устрій військової влади і Генерального Штабу. Дані про Армії на окремі відділення і дислокацію відділів у цілій Польщі.

Далі виявлено, що інструкції розвідувального характеру при КВОІ українською мовою, вміщено вказівки, які стосуються про ведення розвідувальної акції. Інструкція перша від 15 грудня 1923, а остання дата 20 січня 1924 підписані «Начальник Р.К. п К.В.О.У.Романко». Та інструкція подає мету шпигунської розвідки, як у час миру, так й війни і вказує яких людей до акції потрібно підбирати.

Згідно з тих інструкцій, існує ціла шпигунська організація. Керуючим осередком тої діяльності є РР при КВОУ, якій підлягає влада розвідувального простору, званими експозитурами з «начальниками експозитури», їм ж підлягають окружні розвідувальні відділення, далі «повітові розвідувальні відділення», «Районі розвідки», яким, врешті, підлягають розвідки у селах і містах.

Інструкції радять збирати розвідку про військові відділи, про «неприятельські» цивільні організації, про військовий характер, про поліцію, про політичні відносини.

Також знайдено у мешканні Басарабової і Савицької загальний зошит укладений звітами з шпигунської акції, здійсненої на території цілої польської держави від 1 серпня 1923.

Звіт N I від 1/8.1923 вміщено дані про дислокацію військових відділів, командування, заклади і т.д. у Львові, Бережанах, Бродах, Стрию, Сяноку, Перемишлі, теж про розташування поліції у бережанському повіті, з рештою згадки про пропаганду за зміцнення господарського флоту.

Звіт N II від 1 до 10.VIII.1923 стосується розташування різних військових відділів, йдеться про поштових голубів краківської станції ДОК 5, про льотні обози, пристосування резерву, про цивільні організації військового характеру, про поліцію і жандармерію у Бережанах, про військові техніку і промисл Польщі.

Звіт III від 20/81923 доносить про розквартирування різних військових відділів, про дальші обози техніки, про курси в армії кадецьких корпусів.

Звіт IV від 1/9 1923 говорить про розкладку військових сил на Бережанщині.

Звіт V від 15/9 1923 містить політичний огляд. Говорить про робітничі рухи у Кракові, Бориславі й Тарнові, про настрої серед українських політичних партій, згадки, що розпочнеться облік і заповнення карт виданих призивникам зобов'язаним до військової служби... кількаразова важлива згадка з погляду на дальший перебіг слідства, описано діяльність звинувачених Євгена Зиблікевича і Гриця (Григорія) Лихолата.

Маємо у тому ж звіті відомості про 10 полк важкої артилерії у Перемишлі, інформація про інші полки, особливо детально описано 52 пп. з докладним повідомленням пануючих настроїв як поміж жовнірів, так й офіцерів, також їхні взаємовідносини.

Звіт N VI від 1/2.1923 поміщено найдетальніший опис 38пп. у Перемишлі, також стан санітарних бідонів, назви командування компанії, озброєння і обмундирування, настроїв поміж жовнірів, дані про X воєнний санітарний полк у Перемишлі.

Друга частина того звіту подає дані про осіб, котрі працюють у польській дифензиві, а та інформація, як підносить звіт, походить від нинішнього варшавського співпрацівника Совенка (слідство встановило, що це псевдонім Василя Коваленка), котрий займав високу посаду у «Розвідці» петлюрівського штабу, він є платним агентом і «Тому не можемо йому дати безпосередньої адреси до Б. (ініціал означає Басарабова)».

Зустрічаються тут прізвища Василенко, Палій Гамалич, Барац [Д]харпетнер (котрого Совенко знає особисто), Павленко... [нерозбірливо написане прізвище] котрого Совенко показував авторові звіту.

У кінці того звіту дізнаємось, що у Львові розпочато працю щойно 22/XI, а у Перемишлі працює від місяця «нефахівець».

Звіт NVII від 5/12.1923 містить доповнення доданих про 38 пп., дані про 10п. саперів, подається, що у тому ж 10 п. служить один із інформаторів (зі слідства виходить, що у тому полку проходив службу звин. Богдан Зелений), відомості про 54пп. у Тернополі.

Звіт VIII від 10/12.1923 укладений список офіцерів згаданого вище 10 п. саперів відом. про військові відділи у Калуші й Станіславові (Івано-Франківськ), а врешті дуже обширно і детально представлено організацію II Відділу Штабу генерального, спосіб його діяльності, прізвища і характеристика усіх працівників, [займаючих] керівні і другорядні становища. У звіті згадується, що інформацію давав Совенко.

Звіт NIX від 15/12 1923 широко описує українську еміграцію в Польщі, обоз Петлюри як і його противника, бувшого генерала Удовиченка з описом діяльності... входячих осіб.

Звіт NX від 20/12 1923 є продовженням попереднього і чітко згадує Совенка як інформатора, попри те військові відомості у Львові й Станіславові (Івано-Франківську).

Звіт NXI від 25/12 1923 подає список осіб, котрі залишились на службі польській дефензиві у Львові, стосується військових справ, з даними польської преси.

Звіт NXII від 1/11924 укладений даними про обмундирування і т.д. 48пп., 9п. ул., і 6пп.

Звіт N XIII від 10/1 1924 дає інформацію про 5п.а.п. (служить у нім, як встановил ослідство, звин. Франциск Йосип Штик), список осіб, що проходять службу у польській дефензиві, склад штабу Д.О.К. VI., дані про військо і поліцію Стрия, Дрогобича і Тернополя.

Звіт NXIV від 15/I 1924 містить детальні дані про 27 пап. з Володимир-Волинського, з переліком прізвищ офіцерів.

Звіт XV від 20/I 1924, також відомості про різні військові відділи, також у деталях дані з Перемишля.

Так, в загальних рисах, представляється суть речових звітів.

У мешканні Басарабової, крім того, поліція піддала сумніву витяги і копії з листів ВРРО, вміщену додаткову інструкцію як повинна вестись шпигунська розвідка.

Поліція також піддала сумніву реферат на німецькій мові pt.Volkskricy, укладений вказівками, як повинен збройно виступити уярмлений народ проти польського війська, тактика партизанської війни, підготовка вибуху війни, шпигунська служба спорядження і форми... повстанських відділів, польова служба та інші подібні вказівки.

Також знайдено реферат написаний німецькою мовою pt.Sage Polen, обумовлюючий угруповання польських військ на окремих пограниччях.

Врешті 2 плани військових казарм переведених на кальці, витяги наказів Керівництва 10 п. саперів N 28.29.32.8.26.4.35. план казарм 10 п. сап. і 10 п. артилерії забезпечений поясненнями.

При повторному обшуку, проведеному у мешканні Басарабової, знайдено дуже старанно прихований у шафі, поміж білизною, лист, його конверт адресований до Ольги Басараб, а в середині лист заадресований до якогось Романа Романовича з датою 6/II 1924 якого зміст залишається в точності з шпигунською акцією, здійснюваною на лихо польської держави.

Знайдені у мешканні Басарабової матеріали, показання свідка Юліана Грудинського капітана В. П. і шефа референтури контр. розвідки у III відділенні II Відділу Штабу генерального, також показання інших свідків і врешті на підставі інформації, і документів військової влади вміщених в актах доведено слідством, що на території Речіпосполитої діяла в р. 1923 точно збудована шпигунська організація, обіймаюча мережу експозитур, відділень і розвідників у цілій Польщі.

Керівництво організації знаходиться в Берліні, з Гансом Кунішем на чолі, бувшим офіцером австрійської і української армії, його правою рукою був якийсь Радик, колишній офіцер української армії. [Інформація про керівництво не відповідає реальному стану речей]. Інформацією отриманою тією організацією, користувалась розвідка як німецька, так радянська.

Берлінському керівництву безпосередньо підпорядковується шпигунський центр у Львові, в якому найповажнішими особистостями були Романко, Думін і Ольга Басараб. Двоє перших досі не арештовані, а Басарабова, після проведеного в неї згаданого обшуку, була львівською поліцією арештована, однак бачучи, які великі й компрометуючі матеріали потрапили до рук поліції, вчинила у цілі політичного арешту самогубство, попередньо без будь-яких допитів, які стосуються шпигунської акції [це так подає прокуратор смерть Ольги Басараб, замовчуючи те, що вона померла при допитах, а зводячи усе до самогубства.

Завданням львівського центру була організація урухомлення рядів шпигунських відділень, опрацювання відомостей від кого надходять, ви готовлення на їх підставі звітів для берлінського керівництва. Для тих цілей використовувано українських жовнірів, що служать у польському війську, котрих було обов'язком доставляти всякі доступні їм дані і на тій підставі створювано сукупність військових відносин у Польщі.

На такому загальному тлі розвернули діяльність окремі звинувачення.

На перший план вибивається особа Василя Коваленка, псевдо Городецький, псевдо Савенко. Як подає сам звинувачений і що з вступного слідства рівночасно виходить, що народився у Петербурзі, закінчив гімназію, у р. 1906 служив в російській армії, яку залишив із чином прапорщика, в Петербурзькому технологічному інституті опановував науку спотичну й економічну протягом 4 роки, через якийсь час займається рільництвом, з вибухом світової війни (Першої) вступає до війська спершу служить на

австро-німецькому фронті, а в 1917 році, з хвилею вибуху революції Керенського, займається українізацією чорноморської дивізії.

Коли восени р.1917 вибухнула більшовицька революція їде від «Української Центральної Ради» у різні місця до німецької військової влади, редагує щоденник «Відродження», а р. 1919 вступає до генерального штабу українських військ Петлюри як шеф розвідувальних відділів. З Петлюрою у грудні 1919 прибуває до Варшави, де обіймає функції службовця, для спеціальних доручень при міністерстві закордонних справ, уряду Петлюри, [очоленого] Севицьким, певний час перебував теж, в 1920 році, у Відні, був з Петлюрою в Києві, і організовує при тім штабі II Відділ. Після розброєння українських відділів польською владою, він достається до концентраційного табору в Калішу, де перебуває до осені 1922 р. [114, с.17-21].

Згідно документу Агентури Інформації Дирекції Поліції у Львові, інформаційна агентура володіла дуже конфіденційно інформацією, яка говорить, що Мельник не тільки брав дієву участь у шпигунській діяльності, здійснюваній на лихо Польській Державі, але крім того був ініціатором й керівником великої української терористичної організації, яка незалежно від інших намірів займалась рівно ж шпигунством. Свідок Юліана Грудинський стверджує, що володіє конфіденційними даними що Мельник оточився українськими офіцерами, котрі складають ніби як штаб, якого на чолі він стоїть.

Щодо минулого Мельника, то як він сам дізнається і що слідство підтверджує, служив у роках 1918-1919, в українській армії, де отримав ранг полковника. Пізніше, р. 1920 був у Празі як військовий аташе придипломатичній місії УНР уряду Петлюри. Після того був у Відні, а вернувшись до краю, перебував кілька тижнів у тюрмі.

Крім того, Мельник розповів тоді Коваленкові, що твориться нині УВО. Мельник знав мету організації і на те працював [114, с. 34-35].

Згідно з вище представленими обставинами доведено, що Мельник сходиться і конспірується з Думіним, Романівим і Коваленком, залишався точно у шпигунській організації, вербує для неї людей і опрацьовує для неї реферати, активний діяч тієї ж організації, а те все говорить, що він був чинним і поважним її діячем [114, с. 36].

Проведена графологічна експертиза підтвердила тісний зв'язок між діяльністю Євгена Зиблікевича і діяльністю шпигунського центру, викритого у мешканні Басарабової.

Крім того, походить з його руки, згідно з тією ж експертизою копія таємного документу N4, з датою Перемишль 17/IV 1923, копія такого ж документу N35, з датою Перемишль 24/11 1922., теж два плани казарм [відбитих] на кальці з поясненнями [114, с. 40 зв.-41].

Гриць (Григорій) Лихолат відомий тим, що у його власному домі в Потоці відбувались підозрілі зібрання українців, на яких Лихолат виголошував різні антидержавні засуди, зокрема що Полякам не можна брати рекрутів у східній Малопольщі (Галичині) і т.д. При проведенні домашнього обшуку, у нього знайдено копію формуляру Статистики складеного за допомогою кальки.

Берлінському керівництву безпосередньо підпорядковувався шпигунський центр у Львові, до його складу входили Мельник, Думін, Романко і Басарабова. На підставі окремих рапортів шпигунських відділів розміщених у різних пунктах... даних про кількість жовнірів у даному пункті, їхнє спорядження і продовольче забезпечення, про настрої, стосунки з колегами... на підставі відомостей військової матури подаваних у пресі, і врешті, на підставі таємних наказів, львівський центр міг виготовляти синтетичну картину розташування бойових одиниць у Речіпосполитій і виготовляти звичайні Order de Bataille, якого зміст тут і там відходив від дійсності, але назагал покривалась з дійсним станом речей. Той метод військової розвідки є одним з найнебезпечніших.

Щодо окремих звинувачуваних осіб ствердна думка, що Андрій Мельник був головним референтом, він виготовляв реферати і вербував працівників до майстернішої шпигунської роботи.

Теодор Воробець залишався у безпосередньому зв'язку з львівським центром і вербував на Львівщині співпрацівників серед жовнірів, відіграючи з-поміж них роль інструктора, такими його співпрацівниками були Біланський, Гац і Штик.

Коваленко уділяв натомість центру такі відомості, яких не могли надати жовніри, відомостей, які стосуються справ, яких хід (розголошення) становить сувору таємницю військових керівних органів.

На провінції найголовнішою і найкраще організованою установою (відділом) була Перемишль, на її чолі стояв Євген Зиблікевич і Ірина Вахнянинова, методи їхньої шпигунської діяльності були ідентичні методам центру у Львові, з ними у Перемишлі співдіяв Богдан Зелений, він як військовослужбовець мав безпосередню можливість збирати, з великою скорпульозністю вказані керівництвом особливості військового характеру.

Щодо Лихолата, то характеристика його діяльності, збігається з уже попередньо висловленою.

На завершення, ствердною є думка, що лихо завдане діяльністю тієї цілої шпигунської шайки у обороні держави є великим. Завдяки тому Штаб військовий отримав відомості, які дозволяють зорієнтуватись у кількості... спорядженні, озброєнні, заправіантуванні, настрої і відносини жовнірів — ці дані для чужої держави не тільки в час війни, але навіть у мирний час є надзвичайно цінними, дозволяють розвинути цільові і відповідно спрямовані просування до деструкції армії. Що ті військові відомості опинились у руках чужих штабів, згідно актів і матеріалів, не піддається щонайменше сумніву.

Все можливо, що тією справою, незаперечно встановлено таким чином, діяльність і наміри як такої шпигунської організації, мету й

свідомих співучасників, окремих звинувачених у справі, і тільки завдяки швидкому викриттю зліквідовано ту організацію.

Акт звинувачення повинен бути однаково обґрунтований до усіх звинувачених.

Не дивлячись на арешти, втрати УВО відновлювалась, продовжувала діяти, боротись. За якийсь час Крайовим Командантом УВО став бувший сотник Юліан Головінський. І доволі поширеними стали «експропріаційні акції» у 1924-1926 роках, новий вид боротьби, який мав на меті:

- підриг авторитету окупаційної польської влади;
- створення стану непевності, залякування ворога;
- привернення світової громадськості до української справи;
- моральна мобілізація української спільноти.

Експропріаційні акти мали й практичне значення, здобувались гроші на бойову діяльність УВО, і були як одним із джерел фінансування. Доктор Петро Мірчук пише, «Ішлося тут про гроші здерті польським окупантом з українського населення, а тому й було зовсім виправдано, що ті гроші повинні були бути відібрані від грабіжника та використати на боротьбу проти нього»[86, с. 30].

Але і Юліан Головінський опинився за ґратами із підозрою у вбивстві Яна Собінського і «експропріаційні акти» сповільнили свій темп.

Ян Собінський був польським шкільним куратором і робив усе, щоб знищити як тоді говорили, українське шкільництво, українську шкільну систему західноукраїнських земель, складену ще за Австро-Угорської імперії. Виникла дилема, дозволити полонізувати українську молодь і тим самим залишитись без юного покоління чи чинити опір, навіть у такий найкатегоричніший спосіб. УВО це питання вирішила однозначно... А власну відповідь кожен собі дасть особисто. У 1926 році були й інші акції.

Увагу хотілося б привернути до польської інформації про зібрання Української Військової Організації у Берліні 2 травня 1927 року.

Повідомляє Львівський Воевода Директора Поліції у Львові, від 19 липня 1927 року.

«Згідно з надісланих інформацій повинно було відбутись 2 травня Бр. у Берліні зібрання делегатів «Української Військової Організації», у якому взяли участь делегати із Станіслава [Івано-Франківська], Буковини, Праги, Подібрад, Берліну 6 делег., з Радянської України, (делегат з Соколя виправдав свою відсутність, 2 делегації з округів не з'явились і не випрадали відсутності).

Зібрання вибрало п.с. Потавця, мабуть, повино бути Полтавця, заступником, пс. Буйтара зі Львова, секретарем пс. Бистрину, мабуть, повинно бути пс. Бистрого з Тернополя. Зібрання повинно було дійти до переконання, щоб у відповідний момент можна було приступити до активної акції. Із складеного звіту виникає, що Організація нараховувала на 2.V. Бр. 17.432 членів проживаючих у кордонах Польщі (підкреслення наше), володіла 4.315 гвинтівками кількох систем, кількома десятками кулеметів, також невеликою кількістю ручних гранат, врешті, найкращий, під організаційним поглядом поставлені Перемишль і Тернопіль.

«У зв'язку із наближенням річниці відбиття Львова від Українців і наміром свята Оборонців Львова хоче УВО продемонструвати у такий самий спосіб те, що мало місце 1 і 11 листопада 1928 року.

Доручаю провести якнайінтенсивнішу розвідку і кожну отриману інформацію негайно подати до відома адміністративної влади і місц. Команди.

Не дивлячись на ніякі ворожі перепони Українська Військова Організація очолена Євгеном Коновальцем, продовжувала діяти.

У другій половині 20-х років і зокрема на зламі десятиліть ХХ століття різко змінюється політична, економічна, соціальна ситуації не лише у Європі, але й у світі. Виходячи з реальних обставин, потрібно було вдосконалювати тактику, стратегію боротьби за волю і державності України. Це дуже добре

розуміла і відчувала Начальна Команда Української Військової Організації на чолі з Євгеном Коновальцем.

Тут знову проявляє свій політичний талант бувший полковник Січових Стрільців, керівник оборони Києва 1918-1919 років, засновник і Командант Української Військової Організації, людина-борець Євген Коновалець. Він виходить із пропозицією перетворити Українську Військову Організацію в Організацію Українських Націоналістів з долученням усього свідомого, дієвого українського активу для продовження боротьби, що оформилась у гасло — першу заповідь «Декалогу» («Десять заповідей українського націоналіста»), «Здобудеш Українську Державу або згинеш у боротьбі за Неї». З тією метою пройшов Конгрес Українських Націоналістів 27 січня 3 лютого 1929 року у місті Відні, Австрія, де й постала Організація Українських Націоналістів. [11, с. 344-346]. Відтоді УВО переросла в Організацію Українських Націоналістів.

Аналіз діяльності Української Військової Організації у 1920–1929 роках засвідчує, що цей період став визначальним етапом адаптації українського визвольного руху до умов тотальної окупації. УВО виступила історичним «містком», який дозволив зберегти військові кадри та трансформувати відкритий фронт у системну підпільну боротьбу.

Стратегія організації чітко корелювала з політичним контекстом: до березня 1923 року, поки існувала надія на міжнародне визнання прав України на Східну Галичину, УВО опиралася на масовий пасивний спротив (бойкоти виборів, мобілізації, перепису). Рішення Ради Амбасадорів про остаточне закріплення Галичини за Польщею зумовило перехід до індивідуального збройного опору, диверсій, розвідувальної діяльності та експропріацій. Цей крок був не стихійним радикалізмом, а виваженою відповіддю на дипломатичну ізоляцію українського питання.

Архівні матеріали розкривають високий рівень організаційної архітекτονіки УВО: гнучка децентралізація, чіткий поділ на бойові та розвідувальні ланки, фінансування через кооперативи та мережа

інформаторів у лавах ворога свідчать про стрімку професіоналізацію підпілля. Організація не просто чинила опір, а вела системну боротьбу на інформаційному, фінансовому та психологічному фронтах, демонструючи, що українська справа залишається актуальною.

До кінця 1920-х років вузьковійськова, зосереджена переважно на Галичині модель УВО вичерпала свій потенціал, що об'єктивно вимагало політичного переформатування. Створення ОУН у 1929 році стало не розривом традиції, а логічним завершенням еволюції УВО, яка передала наступникам перевірені кадри, конспіративний досвід та сформульовану стратегічну доктрину.

Отже, УВО стала своєрідною школою підпільної боротьби, яка довела: навіть в умовах репресій та дипломатичного ігнорування національна ідея зберігається через організаційну дисципліну, тактичну гнучкість і незламну волю до опору. Саме в лавах УВО кристалізувалися принципи, що згодом лягли в основу українського політичного націоналізму та подальшої боротьби за державність.

РОЗДІЛ 4. ІНТЕГРАЦІЯ МАТЕРІАЛУ ПРО УВО (1920–1929 РР.) В ОСВІТНІЙ ПРОЦЕС

4.1 Педагогічний потенціал та компетентнісне забезпечення теми у навчальному процесі

Вивчення теми «Українська Військова Організація: від війни до підпілля (1920–1929 рр.)» у закладах загальної середньої освіти має високий педагогічний потенціал, оскільки дозволяє учням не лише засвоїти хронологію подій міжвоєнного періоду, а й зрозуміти глибинні механізми трансформації національно-визвольного руху в умовах геополітичного поділу, окупації та втрати державності. Ця тема виступає потужним інструментом формування історичного світогляду, демонструючи, як поразка регулярних армій УНР та УГА не означала кінець боротьби, а зумовила перехід до конспіративних форм опору, що вимагало нової організаційної логіки, тактичної гнучкості та ідеологічної консолідації. У контексті компетентнісного підходу, затвердженого Державним стандартом базової та профільної середньої освіти, вивчення цього матеріалу спрямоване на розвиток історичної предметної компетентності, зокрема вміння аналізувати причинно-наслідкові зв'язки, працювати з різнотипними джерелами та критично оцінювати ідеологізовані інтерпретації, а також на формування громадянської, соціальної та міжкультурної компетентностей. Саме тому метою даного методичного розділу є розробка науково обґрунтованої моделі інтеграції теми про УВО у навчальний процес історії України, яка забезпечить формування ключових компетентностей учнів через сучасні форми, методи та дидактичні інструменти, що передбачає визначення місця теми в чинних програмах, обґрунтування педагогічно доцільних методів та запропоновання системи компетентнісно орієнтованих завдань і цифрових рішень.

Згідно з чинною навчальною програмою з історії України для 10 класу, дана тема логічно вписується в модуль «Українські землі в міжвоєнний

період (1918–1939 рр.)», розкриваючи перехідний етап від відкритих військових дій до системної підпільної боротьби, що є ключовим для розуміння тяглості українського державотворчого процесу та підготовки ґрунту для створення ОУН у 1929 році. Поглибленню сприйняття матеріалу значною мірою сприяють міжпредметні зв'язки, зокрема з літературою, де доцільно аналізувати твори «празької школи», підпільної преси та мемуаристики учасників подій, зіставляючи художні й історичні наративи про міжвоєнне підпілля; з географією, що передбачає роботу з історико-географічними картами кордонів 1921–1923 років, маршрутами кур'єрського зв'язку через Збруч та локалізацією окружних структур УВО, а також аналіз впливу природних і транспортних чинників на конспірацію; із зарубіжною історією та правознавством, де здійснюється порівняльний аналіз підпільних рухів міжвоєнної Європи, вивчається міжнародне право щодо окупаційних режимів та правовий статус Галичини після рішення Ради Амбасадорів 1923 року. Така інтеграція створює потужний потенціал для розвитку громадянської компетентності, оскільки учні вчаться розрізняти поняття «тероризм», «збройний опір» та «підпільна боротьба» в історичному контексті, аналізують легітимність дій визвольного руху в умовах відсутності власної держави та репресивної політики окупантів, формують навички багатоперспективного аналізу через роботу з польськими архівними звітами, українськими відозвами та міжнародними оцінками, а також розвивають комунікативні навички, емпатію та здатність до конструктивного діалогу в умовах інформаційної невизначеності завдяки груповим формам роботи.

Ефективне засвоєння теми вимагає поєднання традиційних, інтерактивних та цифрових підходів, які активізують пізнавальну діяльність учнів та забезпечують глибинне опрацювання історичного матеріалу. Традиційні методи залишаються фундаментом історичної освіти: проблемна лекція з елементами візуалізації дозволяє відтворити геополітичний контекст 1920–1923 років та проаналізувати рішення Ради Амбасадорів, робота з історичними джерелами, зокрема адаптованими витягами з архівних справ,

інструкцій УВО та протоколів допитів, формує навички верифікації та виявлення ідеологічних упереджень, а картографічний метод передбачає нанесення на контурні карти окружних структур, маршрутів зв'язку та місць ключових акцій. Інтерактивні методи забезпечують суб'єктну позицію учня через історичні дебати на кшталт «Дипломатія чи збройний опір», кейс-метод, що передбачає аналіз конкретних ситуацій на прикладі акції С. Федака чи справи О. Басараб з подальшим моделюванням рішень керівництва, а також рольові ігри-симуляції зі створення підпільної мережі, де учні відпрацьовують логістику конспірації, фінансування та вербування в умовах поліцейського контролю. Проектна та дослідницька діяльність спрямована на самостійний пошук і творчу реалізацію, зокрема через міні-дослідження «УВО в моєму краї», створення інфографіки чи таймлайнів еволюції тактики організації, а також підготовку подкастів або відеосе про збереження державницької традиції. Важливу роль відіграє використання ІКТ та цифрових ресурсів, таких як електронні архіви ЦДІА України у Львові, ДАЛО та ДАТО, інтерактивні карти та GIS-інструменти для просторового аналізу, освітні платформи для колаборативної роботи та візуалізації, а також віртуальні екскурсії музеями визвольної боротьби, що сприяє емоційному залученню. Оцінювання результатів навчання базується на компетентнісних рубриках, що враховують якість роботи з джерелами, глибину аналізу, аргументацію позиції та творчу презентацію, поєднуючи формативне оцінювання з підсумковим захистом проєктів чи написанням рефлексивних есе.

Підсумовуючи, запропонована методична модель забезпечує цілісне вивчення теми «Українська Військова Організація: від війни до підпілля (1920–1929 рр.)» через призму компетентнісного підходу, де поєднання джерелознавчої роботи, інтерактивних форм, проєктної діяльності та цифрових інструментів дозволяє не лише засвоїти фактологічний матеріал, а й сформувати в учнів критичне історичне мислення, громадянську позицію та здатність до багатоперспективного аналізу складних етапів національно-

визвольної боротьби. Такий підхід повністю відповідає вимогам Державного стандарту та концепції Нової української школи, перетворюючи історичну спадщину УВО на живий інструмент виховання свідомих, патріотичних та інтелектуально зрілих громадян України, здатних розуміти цінність державної незалежності та тяглість визвольних традицій свого народу.

4.2 Забезпечення навчального процесу: завдання, матеріали та компетентнісні орієнтири

Ефективне засвоєння теми «Українська Військова Організація: від війни до підпілля (1920–1929 рр.)» вимагає систематизованого дидактичного забезпечення, яке поєднує автентичні історичні джерела з сучасними педагогічними практиками. Підбір і аналіз джерельного матеріалу здійснюється за принципом історичної достовірності, вікової адекватності та методичної доступності. До навчального обігу вводяться адаптовані фрагменти архівних документів (звіти польської поліції та судів, протоколи допитів, інструкції УВО), підпільної періодики («Сурма», «Розбудова нації»), мемуарних свідчень учасників подій (Є. Коновальця, О. Навроцького, В. Мартинця), а також ілюстративні та картографічні матеріали (схеми підпільних осередків, маршрути кур'єрського зв'язку, фотографії ключових діячів). Тексти сучасних дослідників використовуються для подолання ідеологічних стереотипів та формування в учнів навичок критичного порівняння різних історіографічних інтерпретацій.

Розробка завдань для різних рівнів навчальної діяльності забезпечує диференційований підхід до формування історичних умінь. На репродуктивному рівні учні виконують завдання, спрямовані на систематизацію фактологічного матеріалу, зокрема заповнення таблиці «Етапи діяльності УВО (1920–1929 рр.): хронологія, основні події, тактика боротьби, керівний склад», що сприяє засвоєнню часових рамок, ключових персоналій та еволюції організаційної структури. Аналітичні завдання орієнтовані на поглиблене осмислення причинно-наслідкових зв'язків та

порівняльний аналіз; наприклад, учням пропонується порівняти вплив тактики пасивного опору (до березня 1923 р.) та активного збройного спротиву (після 1923 р.) на політичну ситуацію в Західній Україні, або проаналізувати відмінності між польськими поліцейськими звітами та українськими підпільними відозвами щодо однієї й тієї ж акції, виявляючи авторські позиції та інформаційні викривлення. Творчі завдання активізують дослідницьку та проєктну діяльність: учні створюють міні-проєкти або мультимедійні презентації на теми «Культурно-просвітницький вимір підпілля УВО», «Інтерактивна карта осередків УВО у Західній Україні» або «Інтерв'ю-реконструкція з членом підпілля на основі мемуарних джерел», що розвиває навички інформаційного пошуку, візуалізації даних та публічного захисту історичних гіпотез.

Реалізація компетентнісного підходу у викладанні теми про УВО передбачає цілеспрямоване формування предметних історичних компетентностей, які ґрунтуються на вмінні працювати з різнотипними джерелами, верифікувати інформацію, реконструювати хронологію та просторово-часову локалізацію подій. Учні вчаться аналізувати факти не ізольовано, а в системі причинно-наслідкових зв'язків (наприклад, як рішення Ради Амбасадорів 1923 р. вплинуло на тактичну перебудову УВО), розрізняти первинні та вторинні джерела, виявляти ідеологічні упередження в текстах різних епох та формувати власну обґрунтовану історичну позицію. Особлива увага приділяється розвитку навичок критичного читання архівних витягів, що вимагає від учнів не лише засвоєння змісту, а й розуміння контексту створення документа, його автора, адресата та прихованих смислів.

Формування ключових компетентностей інтегрується в кожний етап уроку та позакласної діяльності. Критичне мислення розвивається через порівняння конфліктуючих наративів (польська офіційна позиція vs український підпільний дискурс vs сучасна академічна інтерпретація), аналіз пропагандистських прийомів та оцінку достовірності інформації в

цифровому середовищі. Інформаційна грамотність формується через роботу з електронними архівами, базами даних, цифровими картами та навчання правилам академічного цитування історичних джерел. Комунікативна компетентність розвивається в процесі історичних дискусій, дебатів, групового аналізу кейсів та презентації проєктних результатів, де учні вчаться аргументовано відстоювати позицію, слухати опонентів та конструктивно вирішувати розбіжності. Соціальна відповідальність та громадянська компетентність виховуються через усвідомлення ціни опору тоталітарним та окупаційним режимам, розуміння цінності державного суверенітету, формування поваги до жертв визвольної боротьби та критичного ставлення до маніпуляцій історичною пам'яттю.

Стратегії стимулювання самостійного навчання та проєктної діяльності базуються на принципах дослідницького підходу та учневоцентрованості. Вчитель виступає фасилітатором, який ставить проблемні запитання, надає доступ до цифрових ресурсів та спрямовує пошук, а не транслює готові відповіді. Використовуються метод «історичного детектива» (розслідування конкретної акції або долі підпільника на основі розрізнених джерел), інтерактивні симуляції підпільної логістики (планування маршрутів, шифрування повідомлень, фінансування мережі), а також локальні історичні проєкти («УВО в пам'яті мого краю»), які пов'язують національний наратив з регіональною ідентичністю. Самостійна навчальна діяльність підтримується через створення індивідуальних навчальних траєкторій, використання рефлексивних щоденників, оцінювання проєктів та інтеграцію цифрових освітніх платформ для колаборативної роботи. Такий підхід не лише забезпечує глибоке засвоєння історичного матеріалу, а й формує в учнів здатність до автономного пізнання, адаптивності в умовах інформаційного перевантаження та відповідального громадянського вибору, що повністю відповідає вимогам Державного стандарту базової та профільної середньої освіти.

Отже, запропонована методична система поєднує традиційні, інтерактивні та цифрові форми навчання, що відповідають вимогам Державного стандарту базової та профільної середньої освіти й концепції Нової української школи. Розроблено диференційовану систему завдань (репродуктивних, аналітичних, творчих), адаптовані дидактичні матеріали на основі архівних документів, підпільної преси та мемуаристики, а також інструменти проєктної та дослідницької діяльності. Використання кейс-методу, історичних дебатов, рольових симуляцій та ІКТ-ресурсів сприяє формуванню критичного мислення, інформаційної грамотності, комунікативних навичок і здатності до самостійного навчання, перетворюючи учня з пасивного слухача на активного суб'єкта історичного пізнання.

Матеріал розділу засвідчує, що інтеграція теми про УВО в шкільний курс історії України є не лише академічно доцільною, а й виховно значущою. Вона перетворює історичну спадщину міжвоєнного підпілля на живий інструмент формування національно свідомої, інтелектуально зрілої особистості, здатної критично осмислювати минуле, цінувати державний суверенітет та відповідально ставитися до громадянських обов'язків. Розроблені методичні рекомендації, дидактичні комплекси та компетентнісні орієнтири можуть бути безпосередньо впроваджені в практику вчителів історії, що підтверджує прикладну цінність дослідження та його відповідність завданням підготовки майбутніх фахівців педагогічної освіти.

ВИСНОВКИ

Проведене дослідження діяльності Української Військової Організації у 1920–1929 роках повною мірою реалізувало поставлену мету та послідовно розв'язало всі визначені науково-пізнавальні завдання. Комплексний аналіз історіографічного масиву та верифікованого джерельного корпусу дозволив відтворити цілісну картину трансформації українського визвольного руху від регулярних військових формувань до конспіративної підпільної структури в умовах геополітичного поділу українських земель та встановлення окупаційних режимів.

У першому розділі, присвяченому історіографії та джерельній базі, було простежено еволюцію наукових підходів до вивчення українського національно-визвольного руху міжвоєнного періоду. Від радянських ідеологізованих інтерпретацій, що навмисно перекручували сутність діяльності УВО, до сучасних об'єктивних студій, що базуються на розсекречених архівних матеріалах, наукова думка пройшла шлях від заперечення національно-визвольного характеру організації до визнання її ролі у збереженні державницької традиції. Критичний аналіз праць учасників подій, еміграційної історіографії та сучасних досліджень засвідчив, що саме поєднання архівних документів польської поліції та судів, мемуарної спадщини діячів УВО, підпільної преси та інструктивно-наказових матеріалів організації уможливило реконструкцію реальної картини підпільної боротьби. Виявлена фрагментарність попередніх студій та ідеологічна упередженість радянської історіографії обумовили логіку та предметний фокус даної роботи.

У другому розділі, який досліджував процес зародження УВО в умовах розпорошення українських збройних сил, було детально проаналізовано закономірний перехід від регулярних армійських з'єднань до централізованої підпільно-військової структури. Ця трансформація була зумовлена не лише воєнною поразкою визвольних змагань 1917–1921 років, а й геополітичним розчленуванням українських етнічних земель між чотирма імперськими

центрами, жорстокими репресіями окупаційних режимів та ліквідацією автономних інституцій. Саме в цих умовах постала необхідність якісно нової форми боротьби – створення структурованої підпільної організації, здатної зберегти кадровий потенціал та ідеологічну спадкоємність визвольного руху. Ініціатива полковника Євгена Коновальця та організаційна база Стрілецької Ради Корпусу Січових Стрільців стали фундаментом для консолідації розрізнених військових кадрів. Формування командного складу УВО, до якого увійшли досвідчені ветерани визвольних змагань, забезпечило високий професійний рівень оперативного управління, а поступова інтеграція молоді створила передумови для майбутньої трансформації організації.

Третій розділ, присвячений діяльності Української Військової Організації, довів, що тактико-стратегічні засади УВО еволюціонували відповідно до політичного контексту та міжнародної ситуації. До березня 1923 року, поки існувала надія на міжнародне визнання прав України на Східну Галичину, УВО опиралася на масовий пасивний спротив – бойкоти виборів, мобілізації, перепису населення, що залучало широкі верстви українського населення до протестних дій. Рішення Ради Амбасадорів про остаточне закріплення Галичини за Польщею зумовило кардинальну зміну тактики – перехід до індивідуального збройного опору, диверсій, розвідувальної діяльності та експропріацій. Цей крок був не стихійним радикалізмом, а виваженою відповіддю на дипломатичну ізоляцію українського питання. Архівні матеріали розкривають високий рівень організаційної архітекτονіки УВО: гнучка децентралізація, чіткий поділ на бойові та розвідувальні ланки, фінансування через кооперативи та мережа інформаторів у лавах ворога свідчать про стрімку професіоналізацію підпілля. Організація не просто чинила опір, а вела системну боротьбу на інформаційному, фінансовому та психологічному фронтах, демонструючи, що українська справа залишається актуальною.

Узагальнюючи отримані результати, можна констатувати, що Українська Військова Організація функціонувала як високоефективна

адаптивна система, яка поєднувала військові, політичні та розвідувальні функції в умовах польської окупації. Організаційна структура, командний склад, тактико-стратегічні засади діяльності та еволюція форм боротьби діяли як єдиний організм, що забезпечував не лише збереження військових кадрів, а й ідеологічну спадкоємність, моральну консолідацію суспільства та підготовку ґрунту для подальшої визвольної боротьби. Усі поставлені завдання дослідження виконано в повному обсязі, а поставлена мета досягнута шляхом комплексного синтезу історико-генетичного, проблемно-хронологічного та системного підходів. Це дозволило переосмислити УВО не як тимчасовий епізод визвольних змагань, а як життєздатний інститут національно-визвольної боротьби, здатний трансформувати зовнішні виклики у внутрішні механізми збереження та розвитку. Проведена робота підтвердила, що саме УВО виступала своєрідною школою підпільної боротьби, яка довела: навіть в умовах репресій та дипломатичного ігнорування національна ідея зберігається через організаційну дисципліну, тактичну гнучкість і незламну волю до опору. Створення ОУН у 1929 році стало не розривом традиції, а логічним завершенням еволюції УВО, яка передала наступникам перевірені кадри, конспіративний досвід та сформульовану стратегічну доктрину. Саме в лавах УВО кристалізувалися принципи, що згодом лягли в основу українського політичного націоналізму та подальшої боротьби за державність.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андрій Мельник. Спогади та документи. Мюнхен. 269 с., іл.
2. Арсенич П. Родина Шухевичів. Коломия: Вік, 1995. 119 с., іл.
3. Бандера С. Перспективи української революції. Мюнхен: 1978. 640 с.
4. Білас І. Репресивно-каральна система в Україні 1917-1953: суспільно-політичний та історико-правовий аналіз: у 2 кн. Кн. 1. Київ: Либідь: Військо України, 1994. 432 с.
5. Білас І. Репресивно-каральна система в Україні 1917-1953: суспільно-політичний та історико-правовий аналіз: у 2 кн. Кн. 2. Київ: Либідь: Військо України, 1994. 688 с.
6. Богдан О. Націоналізм і національний рух. Дрогобич: Відродження, 1994. 192 с.
7. Бойко Ю. Євген Коновалець і Осередньо–Східні Землі. Тернопіль: Редакційно–видавничий відділ управління по пресі, 1991. 62 с.
8. Васькович Г. Євген Коновалець і Євген Петрушевич в 1920–1921 роках / Євген Коновалець та Його доба. Мюнхен: Фундація ім. Євгена Коновальця, 1974. С. 303 – 315.
9. Верига В. Визвольні змагання в Україні 1914 – 1923 рр.: у 2 т. Т. 1. Львів: 1998. 524 с., іл.
10. Верига В. Визвольні змагання в Україні 1914 – 1923 рр.: у 2 т. Т. 2. Львів: 1998. 502 с., іл.
11. Відозва Конгресу Українських Націоналістів / Мартинець В. Українське Підпілля: від УВО до ОУН: спогади й матеріали до передісторії та історії українського організованого націоналізму. 1949. С. 344–346.
12. Війна й революція: видання УВО / [В. Мартинець, Р. Ярій]. Каунас: УВО, 1930. 192 с.
13. Гунчак Т. Україна. Перша половина XX століття: нариси політичної історії. Київ: Либідь, 1993. 288 с., іл.
14. ДАЛО. Ф. 1: Львівське Воєводське Управління. Оп. 52. Спр. 52.

- 15.ДАЛО. Ф. 1. Оп. 52. Спр. 115.
- 16.ДАЛО. Ф. 1. Оп. 52. Спр. 454.
- 17.ДАЛО. Ф. 1. Оп. 52. Спр. 733.
- 18.ДАЛО. Ф. 1. Оп. 52. Спр. 933.
- 19.ДАЛО. Ф. 1. Оп. 52. Спр. 1031.
- 20.ДАЛО. Ф. 1. Оп. 52. Спр. 1037.
- 21.ДАЛО. Ф. 1. Оп. 52. Спр. 1191.
- 22.ДАЛО. Ф. 7. Оп. 4. Спр. 212.
- 23.ДАЛО. Ф. 91. Оп. 3. Спр. 23.
- 24.ДАЛО. Ф. 91. Оп.3. Спр. 41.
- 25.ДАЛО. Ф. 108: Львівське Повітове Управління Держполіції. Оп. 1. Спр. 49.
- 26.ДАЛО. Ф. 108. Оп. 1. Спр. 288.
- 27.ДАЛО. Ф. 108. Оп. 1. Спр. 291.
- 28.ДАЛО. Ф. 108. Оп. 1. Спр. 294.
- 29.ДАЛО. Ф. 108. Оп. 1. Спр. 296.
- 30.ДАЛО. Ф. 108. Оп. 1. Спр. 297.
- 31.ДАЛО. Ф. 108. Оп. 1. Спр. 299.
- 32.ДАЛО. Ф. 108. Оп. 1. Спр. 300.
- 33.ДАЛО. Ф. 108. Оп. 1. Спр. 307.
- 34.ДАЛО. Ф. 108. Оп. 1. Спр. 309.
- 35.ДАЛО. Ф. 108. Оп. 1. Спр. 310.
- 36.ДАЛО. Ф. 108. Оп. 1. Спр. 319.
- 37.ДАЛО. Ф. 108. Оп. 1. Спр. 506.
- 38.ДАЛО. Ф. 108. Оп. 1. Спр. 507.
- 39.ДАЛО. Ф. 108. Оп. 1. Спр. 544.
- 40.ДАЛО. Ф. 110: Львівське Міське Староство. Суспільно-Політичний Відділ. Підвідділ до Справ Товариств та Зборів. Оп. 4. Спр. 102.
- 41.ДАЛО. Ф. 110. Оп. 4. Спр. 130.
- 42.ДАЛО. Ф. 110. Оп. 4 Спр. 135.

- 43.ДАЛО. Ф. 110. Оп. 4. Спр. 205.
- 44.ДАЛО. Ф. 110. Оп. 4. Спр. 433.
- 45.ДАЛО. Ф. 110. Оп. 4. Спр. 563.
- 46.ДАЛО. Ф. 110. Оп. 4. Спр. 859.
- 47.ДАЛО. Ф. 110. Оп. 4. Спр. 886.
- 48.ДАЛО. Ф. 110. Оп. 4. Спр. 887.
- 49.ДАЛО. Ф. 220: Рава-Руський Повіт. Оп. 1. Спр. 181.
- 50.Даниленко С. Т. Дорогою ганьби і зради: історична хроніка. Київ: Наукова думка, 1970. 357 с., іл.
- 51.ДАТО. Ф. 274: Політична Поліція Тернопільського Воєводства. Оп. 1. Спр. 123.
- 52.ДАТО. Ф. 274. Оп. 1. Спр. 124.
- 53.ДАТО. Ф. 274. Оп. 1. Спр. 126.
- 54.ДАТО. Ф. 274. Оп. 1. Спр. 129.
- 55.ДАТО. Ф. 274. Оп. 1. Спр. 131.
- 56.ДАТО. Ф. 274. Оп. 1. Спр. 715 а.
- 57.ДАТО. Ф. 274. Оп. 1. Спр. 856.
- 58.ДАТО. Ф. 274. Оп. 1. Спр. 1024.
- 59.ДАТО. Ф. 274. Оп. 52. Спр. 1202.
- 60.Дмитрук К. Безбатченки: правда про участь українських буржуазних націоналістів і церковних ієрархів у підготовці нападу фашистської Німеччини на СРСР. Львів: Каменярь, 1972. 224 с., іл.
- 61.Дня 15 жовтня появилось у зборівському повіті... [Про рейд С. Мельничука і П. Шеремета] / Український Скиталець. 1921. Ч. 20.
- 62.Довідник з історії України: у 3 т. Т. 2. / за ред. І. Підновита, Р. Шуста. Київ: Генеза, 1995. 440 с.
- 63.Дороге Товариство! [Лист Є. Коновальця від. 17 лютого 1921 р.] / Життя і смерть полковника Євгена Коновальця: спогади, щоденники, листи, фотографії. Львів: Червона Калина, 1993. С. 50–61.

- 64.Дорожинський П. Євген Коновалець і його дія за кордоном / Самостійна Україна. Київ, 1998. Рік 1 (50), ч. 2 (468): квітень- червень. С. 15–18.
- 65.Енциклопедія Українознавства: словникова частина: у 10 т. Т. 1. / гол. ред. В. Кубійович. Львів: НТШ, 1993. 400 с., іл.
- 66.Енциклопедія Українознавства: словникова частина: у 10 т. Т. 2. / гол. ред. В. Кубійович. Львів: НТШ, 1993. С. 405–800.
- 67.Етнонаціональний розвиток України: терміни, визначення, персоналії: довід. / відп. Ред. Ю. І. Римаренко, І. Ф. Курас. Київ, 1993. 800 с.
- 68.Євген Коновалець / Ольжич О. Незнаному воякові: заповідане живим. Київ: Фундація ім. О. Ольжича. 1994. С. 264–273.
- 69.Євген Коновалець. Біографічний нарис / відгот. за працями П. Мірчука колект. ред. Газ. «За незалежність». Івано-Франківськ: Галичина, 1991. 60 с., іл.
- 70.Євген Коновалець та Його доба: зб. ст. / переднє сл. Ю. Бойка. Мюнхен: Фундація ім. Є. Коновальця, 1974. 1019 с., іл.
- 71.Єгоров В. Служба Безпеки Організації Українських Націоналістів / Розбудова держави, духовність, економіка, екологія: зб. матеріалів 5-ї Загальноукраїнської студенської конференції.
- 72.З Новим Роком / Сурма: підпільний орган УВО. 1927. Ч. 1: січень. С.1.
- 73.Каліберда Ю. Полковник Євген Коновалець / Самостійна Україна. Київ, 1998. Рік 1 (50), ч. 2 (468): квітень–червень. С. 15–18.
- 74.Кедрин І. Видатна індивідуальність / Євген Коновалець та його доба. Мюнхен: Фундація ім. Євгена Коновальця, 1974. С. 341–355.
- 75.Книш З. Євген Коновалець в очах молодшої генерації УВО / Євген Коновалець та його доба: зб. ст. Мюнхен: Фундація ім. Євгена Коновальця, 1974. С. 274–287.
- 76.Книш З. Власним Руслom / Срібна Сурма. 1964. С. 36 – 42.

77. Книш З. Начальна Команда УВО у Львові / Євген Коновалець та Його доба: зб. ст. Мюнхен: Фундація ім. Євгена Коновальця, 1974. С. 288-297.
78. Книш З. Становлення ОУН. Київ: Видавництво ім. О. Теліги, 1994. 128 с.
79. Коновалець Є., полк. Причинки до історії ролі Січових Стрільців в українській революції / Розбудова Нації. Прага, 1928. Річник 1: травень. С. 4–5.
80. Коновалець Є. Причинки до історії української революції. Прага: Накладом Українських Націоналістів, 1928. 40 с. [2-ге вид. 1948].
81. Конспірація: видання Пропагандивного Відділу УВО / за ред. В. Мартинця. Каунас: УВО, 1929. 96 с.
82. Крушинський В. Ю., Левенець Ю. А. Історія України: події, факти, дати. Київ: Зодіак – ЕКО, 1993. 175 с.
83. Кучабський В. Найближчі завдання української суспільности / Мартинець В. Українське Підпілля: від УВО до ОУН: спогади й матеріали до передісторії та історії українського організованого націоналізму. 1949. С. 37–40.
84. Мартинець В. Українське підпілля від УВО до ОУН: спогади й матеріали до передісторії та історії українського організованого націоналізму. 1949. 349 с., іл.
85. Мірчук П. Євген Коновалець: лідер українського визвольного руху (у двадцятиріччя смерті). 1958 р. Львів, 1990. 106 с., іл.
86. Мірчук П. Нарис історії Організацій Українських Націоналістів: у 2 т. Т. 1: 1920. 639 с., іл.
87. Мірчук П. Роман Шухевич (ген. Т. Чупринка) – командир армії безсмертних. Нью-Йорк – Торонто – Лондон, 1970. 269 с., іл.
88. Навроцький О. Полковник Євген Коновалець / Срібна Сурма: статті й матеріали до діяння УВО: зб. 2 / зібр., упорядкував і зредагував З. Книш. Торонто: Срібна Сурма, 1964.

- 89.Навроцький О. УВО. Організаційні початки і стоврення Начальної колегії УВО / Голос комбатанта: журнал Об'єднання бувших Вояків Українців у Америці (ОБВУВА)]. Нью-Йорк, 1961. №4 (15).
- 90.Національні процеси в Україні, історія і сучасність: документи і матеріали: довід. : у 2 т. / упоряд, І. О. Кресіна, В. Ф. Панібудьласка; за ред. В. Ф. Панібудьласки. Київ: Вища школа, 1997. 704 с.
- 91.ОУН: минуле і майбуття: зб. / відп. за вип.. Н. Караванська. Київ: Фундація ім. О. Ольжича, 1993. 303 с.
- 92.Пасічний Б. Доба Коновальця / Шлях Перемоги. Київ, 1998. Ч. 20 (2298): 20 травня.
- 93.Підкова І. З., Шуст Р. М. Довідник з історії України: у 3 т. Т. 1. Київ: Генеза, 1993. 239 с., іл.
- 94.Плав'юк М. Полк. Євген Коновалець — організатор українського націоналістичного руху (у 60-ліття його смерті) / Самостійна Україна. Київ, 1998. Рік 1 (50), ч. 2 (468): квітень—червень. С. 3-6.
- 95.Полонська-Василенко Н. Історія України: 1900—1923. Київ, 1991. 136 с. (Бібліотека журналу «Пам'ятки України»; кн. 4).
- 96.Романчук О. Ультиматум: хроніка одного конфлікту між Раднаркомом РРФСР і Центральною Радою. Київ: Знання, 1990. 64 с. (Сер. 2 «Світогляд»; №15)
- 97.Славне Товариство! [Лист Є. Коновальця, Відень, 6 травня 1921 р.] / Життя і смерть полковника Євгена Коновальця: спогади, щоденники, листи, фотографії. Львів: Червона Калина, 1993. С. 71.
- 98.Славне Товариство. [Лист Євгена Коновальця В.15/4.1921. Зі суботи на неділю з 1/2 год над ранком] / Життя і смерть полковника Євгена Коновальця: спогади, щоденники, листи, фотографії. Львів: Червона Калина, 1993. С. 68—71.
- 99.Соловей Д. Голгота України: ч. 1: Московсько—більшовицький окупаційний терор в УРСР між Першою та Другою світовими війнами. Дрогобич: Відродження, 1993. 228 с.

100. Срібна Сурма: спогади й матеріяли до діяння Української Військової Організації: зб. 1 / збір., упорядкував і зредагував З. Книш. Торонто: Срібна Сурма, 128 с.
101. Срібна Сурма. статті й матеріяли до діяння УВО: зб. 2 / зб., упорядкував і зредагував З. Книш. Торонто: Срібна Сурма, 1964.
102. Стахів М. Україна проти большевиків: нариси з історії агресії Советської Росії. кн. 1. Тернопіль: Редакційно–видавничий відділ по пресі, 1992. 171 с.
103. Стахів М. Україна проти більшовиків: нариси з історії агресії Советської Росії: кн. 1. Тернопіль, 1994. 244 с.
104. Тищик Б. Й., Вівчаренко О. А. Західно–Українська Народна Республіка: 1918–1923 рр. (До 75–річчя утворення і діяльності). Коломия: Світ, 1993. 119 с.
105. Товариство! [Лист Є. Коновальця] / Життя і смерть полковника Є. Коновальця: спогади, щоденники, листи, фотографії. Львів: Червона Калина, 1993. С. 61–68.
106. УВО: видання Пропагандивного відділу УВО. Є. Коновалець і В. Мартинець. Каунас, 1929. 94 с.
107. Українська Військова Організація 1920–1939 / уклад. Гринько О. Івано–Франківськ: Відродження, 1990. 12 с.
108. Федак–Шепарович О. Мій флірт з нелегальщиною: 1920–1924 / Самостійна Україна. Київ, 1998. Рік L (50), ч. 2 (468): квітень–червень. С. 19–21.
109. ЦДІАЛ України у Львові. Ф. 205: Прокурор Апеляційного Суду, м. Львів. Оп. 1. Спр. 52.
110. ЦДІА України у Львові. Ф. 205. Оп. 1. Спр. 53.
111. ЦДІА України у Львові. Ф. 205. Оп. 1. Спр. 889.
112. ЦДІА України у Львові. Ф. 205. Оп. 1. Спр. 901.
113. ЦДІА України у Львові. Ф. 205. Оп. 1. Спр. 907.
114. ЦДІА України у Львові. Ф. 205. Оп. 1. Спр. 913.

115. ЦДІА України у Львові. Ф. 205. Оп. 1.Спр. 914.
116. ЦДІА України у Львові. Ф. 205. Оп. 1.Спр. 915.
117. ЦДІА України у Львові. Ф. 205. Оп. 1.Спр. 916.
118. ЦДІА України у Львові. Ф. 205. Оп. 1.Спр. 917.
119. ЦДІА України у Львові. Ф. 205. Оп. 1.Спр. 918.
120. ЦДІА України у Львові. Ф. 205. Оп. 1.Спр. 919.
121. ЦДІА України у Львові. Ф. 205. Оп. 1.С пр. 928.
122. ЦДІА України у Львові. Ф. 205. Оп. 1.Спр. 930.
123. ЦДІА України у Львові. Ф. 205. Оп. 1. Спр. 935.
124. ЦДІА України у Львові. Ф. 205. Оп. 1. Спр. 936.
125. ЦДІА України у Львові. Ф. 205. Оп. 1. Спр. 937.
126. ЦДІА України у Львові. Ф. 205. Оп. 1. Спр. 938.
127. ЦДІА України у Львові. Ф. 205. Оп. 1. Спр. 939.
128. ЦДІА України у Львові. Ф. 205. Оп. 1. Спр. 940.
129. ЦДІА України у Львові. Ф. 205. Оп. 1. Спр. 949.
130. ЦДІА України у Львові. Ф. 205. Оп. 1. Спр. 950.
131. ЦДІА України у Львові. Ф. 205. Оп. 1. Спр. 951.
132. ЦДІА України у Львові. Ф. 205. Оп. 1. Спр. 952.
133. ЦДІА України у Львові. Ф. 205. Оп. 1. Спр. 953.
134. ЦДІА України у Львові. Ф. 205. Оп. 1. Спр. 955.
135. ЦДІА України у Львові. Ф. 205. Оп. 1. Спр. 969.
136. ЦДІА України у Львові. Ф. 205. Оп. 1. Спр. 971.
137. ЦДІА України у Львові. Ф. 205. Оп. 1. Спр. 973.
138. ЦДІА України у Львові. Ф. 205. Оп. 1. Спр. 974.
139. ЦДІА України у Львові. Ф. 205. Оп. 1. Спр. 976.
140. ЦДІА України у Львові. Ф. 205. Оп. 1. Спр. 984.
141. ЦДІА України у Львові. Ф. 205. Оп. 1. Спр. 3107.
142. ЦДІА України у Львові. Ф. 205. Оп. 1. Спр. 3113.
143. ЦДІА України у Львові. Ф. 205. Оп. 1. Спр. 3117.

144. ЦДІА України у Львові. Ф. 371: Степан Шухевич, адвокат. Оп. 1. Спр. 23.
145. ЦДІА України у Львові. Ф. 371. Оп. 1. Спр. 40.
146. ЦДІА України у Львові. Ф. 371. Оп. 1. Спр. 41.
147. ЦДІА України у Львові. Ф. 371. Оп. 1. Спр. 42.
148. ЦДІА України у Львові. Ф. 371. Оп. 1. Спр. 43.
149. ЦДІА України у Львові. Ф. 371. Оп. 1. Спр. 44.
150. ЦДІА України у Львові. Ф. 371. Оп. 1. Спр. 45.
151. ЦДІА України у Львові. Ф. 371. Оп. 1. Спр. 48.
152. ЦДІА України у Львові. Ф. 371. Оп. 1. Спр. 49.
153. ЦДІА України у Львові. Ф. 371. Оп. 1. Спр. 52.
154. ЦДІА України у Львові. Ф. 205: Прокурор Апеляційного Суду, м. Львів. Оп. 1. Спр. 53.
155. ЦДІА України у Львові. Ф. 205. Оп. 1. Спр. 56.
156. ЦДІА України у Львові. Ф. 205. Оп. 1. Спр. 59.
157. ЦДІА України у Львові. Ф. 205. Оп. 1. Спр. 61.
158. ЦДІА України у Львові. Ф. 205. Оп. 1. Спр. 66.
159. Шляхами чекістської долі: зб. / упоряд. В. А. Попик; передм. М. М. Глушка. Київ: Політвидав України, 1988. 271 с., іл.